

Muudatused juriidilise isiku süüteo vastutuses^{*1}

1. Sissejuhatus

2022. aasta viimases *Juridica* numbris andsime koos Jaan Sootaki ja Sandra-Kristin Kärneriga ülevaate juriidilise isiku kriminaalvastutuse hetkeseisust ja võimalikest arengusuundadest. Artikli lõpus tegime ka ettepanekud *de lege ferenda*.^{*2}

30. jaanuaril 2023 esitas Justiitsministeerium Riigikogu menetluses olevale karistusseadustiku muutmise eelnõule^{*3} muudatusettepanekud, mille eesmärgiks oli juriidilise isiku vastutuse aluste laiendamine.^{*4} Muudatusettepanekutes tugineti suuresti *Juridica* veergudel käsitletud *de lege ferenda* ettepanekutele ning seal toodud põhjendustele.^{*5}

22. veebruaril 2023 võttis Riigikogu vastu karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid).^{*6} Seadusega võimaldatakse väärtegade eest sätestada senisest oluliselt suuremaid rahatrahve, nii nagu nõuab Euroopa Liidu õigus. Samuti tehti olulisi muudatusi juriidilise isiku süüteo vastutuse alustes. Need muudatused jõustuvad 1. novembril 2023. Samal päeval võeti vastu nn finantsvaldkonna väärtekaristuste reformi seadus^{*7}, mis viib finantsvaldkonna väärtegade trahvimäärad kooskõlla Euroopa Liidu õigusega.^{*8} Ka need muudatused jõustuvad 1. novembril 2023.

Käesolev artikkel on jätkuks 2022. aasta lõpus avaldatud artiklile. Seetõttu ei korrata siin juriidilise isiku vastutuse senist kohtupraktikat ega probleemkohti, mis tingisid seaduse muutmise. Artikkel keskendub üksnes 1. novembril 2023 jõustuvatele juriidilise isiku süüteo vastutust puudutavatele muudatusetele. Esimeses osas käsitletakse muudatusi juriidilise isiku vastutuse alustes. Artikli teises osas peatutakse põgusalt ka teistel muudatustel, mis seonduvad juriidilise isiku süüteo vastutusega.

¹ Tänan kommentaaride ja kaasa mõtlemise eest Juhan Sarve, Laura Aiaotsa ja Sandra-Kristin Kärnerit.

² J. Sootak, S.-K. Kärner, M. Kärner. Juriidilise isiku kriminaalvastutus Eesti karistusõiguses: praegune seis ja võimalikud arengusuunad. – *Juridica* 2022/9–10, lk 686–710.

³ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid), 94 SE, Riigikogu XIV koosseis.

⁴ Justiitsministeeriumi 30.01.2023 arvamus karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid) eelnõu 94 SE kohta.

⁵ „2022. aasta lõpus avaldati õigusajakirjas *Juridica* artikkel, milles anti ülevaate juriidilise isiku vastutuse problemaatikast, analüüsiti eespool viidatud arutelude põhjal juriidilise isiku vastutuse muutmise võimalusi ning esitati sõnastusettepanekud KarS §-de 14 ja 37¹ muutmiseks. Muudatusettepaneku sõnastus tugineb lisaks eespool viidatud aruteludele ka selles artiklis tehtud järeldustele ja selgitustele. Artikli autorite nõusolekul on kasutatud artiklis toodud selgitusi kohati muutmata kujul ilma täiendavalt artiklile viitamata ning piirdudes siin tehtava üldise viitega.“ – Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid) eelnõu teiseks lugemiseks, 94 SE II, lk 3.

⁶ RT I, 11.03.2023, 1.

⁷ RT I, 17.03.2023, 2.

⁸ Audiitortegevuse seaduse, finantskriisi ennetamise ja lahendamise seaduse ning teiste seaduste muutmise seadus (finantsvaldkonna väärtekaristuste reform, EL-i õigusest tulenevad karistused), 111 SE.

2. Muudatused KarS^{*9} §-des 14 ja 37¹ sätestatud juriidilise isiku vastutuse alustes

2.1. Sissejuhatus

1. novembril 2023 jõustuvate muudatuste eesmärgiks on täiendada juriidilise isiku vastutuse aluseid ning tuua sisse täiendavaid organisatsioonilise vastutuse elemente. Muudatusettepanekuid saatvas seletuskirjas on selgitatud viitega eelmisele artiklile, et juriidilise isiku süüteoavastutus saab endiselt järgneda üksnes koosseisupärase, õigusvastase ja süüilise teo korral, kuid deliktstruktuuri elemente ei pea alati tuvastama ühe füüsilise isiku põhjal.^{*10} Kuigi juriidilise isiku käitumine väljendub füüsiliste isikute tegudes ja tegematajätmistes, võib juriidilise isiku „tegu“ või „tahe“ moodustuda ka mitme isiku käitumisest kogumis – see ongi organisatsioonilise vastutuse mõte. Seega võib ka juriidilise isiku käitumine vastata kolmeastmelisele deliktstruktuurile.

Seda eesmärki tulekski uute vastutuse aluste sisustamisel silmas pidada. Teatud juhtudel võib juriidilisele isikule teha ka organisatsioonilise etteheite ning seda ka olukorras, kus ükski füüsiline isik ei vastuta. Tegemist on põhimõttelise muudatusega, millega väljendatakse arusaama, et juriidilise isiku vastutus ei ole üksnes derivatiivne ja füüsilise isiku täisdeliktilisel teol põhinev^{*11}, vaid teatud juhtudel füüsiliste isikute vastutusest sõltumatu. See kinnistab põhjendatud arusaama, et füüsilise ja juriidilise isiku süüteoavastutus võib täita erinevaid eesmärgi. Teatud juhtudel ongi õiguspoliitiliselt vajalik ja põhjendatud üksnes juriidilise isiku karistamine. Füüsilise isiku (võimalik) vastutus võib jääda tema ja juriidilise isiku sisesuhte reguleerida. Uute vastutuse aluste tõlgendamisel tuleks silmas pidada, et säilitatud on süüilise vastutuse põhimõte. Juriidiline isik ei vastuta süüteo eest, kui teo toimepanemine oli talle vältimatu ning seda ei saa talle ette heita. Tegemist ei ole süüst sõltumatu riskivastutusega.^{*12}

Järgnevas tabelis on ära toodud kuni 31. oktoobrini 2023 kehtiva ning alates 1. novembrist 2023 kehtiva redaktsiooni võrdlus.

Kuni 31.10.2023 kehtiv redaktsioon	Alates 01.11.2023 kehtiv redaktsioon
<p>§ 14. Juriidilise isiku vastutus (1) Juriidiline isik vastutab seaduses sätestatud juhtudel teo eest, mis on toime pandud tema organi, selle liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja poolt juriidilise isiku huvides.</p>	<p>§ 14. Juriidilise isiku vastutus (1) Juriidiline isik vastutab seaduses sätestatud juhtudel teo eest, mille on tema huvides või tema õiguslikke kohustusi rikkudes toime pannud: 1) tema organ, selle liige, juhtivtöötaja või pädev esindaja või 2) mistahes isik käesoleva lõike punktis 1 nimetatud organi või isiku korraldusel või juriidilise isiku puuduliku töökorralduse või järelevalve tõttu.</p>
	<p>(2) Kui juriidiline isik on õiguslikult kohustatud tegutsema, vastutab ta käesoleva paragrahvi lõikes 1 sätestatud alustel tegevusetuse eest, sõltumata sellest, kas juriidilise isiku kõrval on õiguslikult kohustatud tegutsema ka lõikes 1 nimetatud organ või isik.</p>

⁹ RT I 2001, 61, 364; RT I, 06.01.2023, 4.

¹⁰ Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid) eelnõu teiseks lugemiseks, 94 SE II, lk 5 viitega J. Sootak, S.-K. Kärner, M. Kärner (viide 2), lk 702–704.

¹¹ Varasema redaktsiooni kohta vt RKKKo 06.05.2005, 3-1-1-137-04, p 17–18: „Arusaam, et juriidilise isiku huvides tegutsenud füüsilise ja juriidilise isiku paralleelne vastutuselevõtmine on juriidilise isiku vastutuse normaaljuhuks ning et juriidilise isiku kuritegu eeldab alati konkreetse füüsilise isiku vastavat tegutsemist, seab kindlad nõuded ka kriminaalmenetlusele. KrMS 8. peatükis sätestatud kriminaalmenetluse alustamise süsteem eeldab seda, et kriminaalmenetlust ei alustata mitte eeldatavasti kuriteo toimepannud isiku, vaid süüteo fakti suhtes ja seda isegi tingimusel, kui kriminaalmenetluse alustamise alusega hõlmatavate kuriteo tunnuste hulka kuulub koheselt ka isik, kes võis olla kuriteo toimepanija. Sellest lähtuvalt ei oleks seaduslik ega põhjendatud ka juhul, mil kriminaalmenetluse alustamise alusega hõlmatavate kuriteo tunnuste hulka kuulub koheselt ka oletus, et kuriteo võis toime panna juriidiline isik, alustada kriminaalmenetlust juriidilise isiku suhtes.“

¹² Juriidilise isiku süüilise vastutuse kohta vt J. Sootak, S.-K. Kärner, M. Kärner (viide 2), lk 699–702.

(2) Juriidilise isiku vastutuselevõtmine ei välista süüteo toimepannud füüsilise isiku vastutuselevõtmist.	(3) Juriidilise isiku vastutuselevõtmine ei välista süüteo toimepannud füüsilise isiku vastutuselevõtmist, kui seaduses on ette nähtud ka füüsilise isiku vastutus.
(3) Käesolevas paragrahvis sätestatud ei kohaldata riigile, riikidevahelisele organisatsioonile, kohaliku omavalitsuse üksusele ja avalik-õiguslikule juriidilisele isikule.	(4) Käesolevas paragrahvis sätestatud ei kohaldata riigile, riikidevahelisele organisatsioonile, kohaliku omavalitsuse üksusele ja avalik-õiguslikule juriidilisele isikule.
§ 37¹. Juriidilise isiku süü puudumine Juriidilisel isikul puudub süü, kui tema pädeva esindaja toimepandud tegu oli juriidilise isiku jaoks vältimatu.“	§ 37¹. Juriidilise isiku süü puudumine Juriidilisel isikul puudub süü, kui käesoleva seadustiku § 14 lõikes 1 nimetatud organi või isiku tegu oli juriidilise isiku jaoks vältimatu.

Uus redaktsioon säilitab täielikult senised juriidilise isiku vastutuse alused. Endiselt kehtib spetsiaalsuspõhimõte¹³: juriidiline isik vastutab vaid seaduses sätestatud juhtudel (KarS vana redaktsiooni § 14 lg 1, KarS uue redaktsiooni § 14 lg 1 sissejuhatav lauseosa). Säilinud on senine derivatiivse vastutuse süsteem: ka pärast 1. novembrit 2023 võib juriidiline isik vastutada seaduses sätestatud juhtudel teo eest, mis on toime pandud tema organi, selle liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja poolt juriidilise isiku huvides (KarS vana redaktsiooni § 14 lg 1, KarS uue redaktsiooni § 14 lg 1 p 1).¹⁴ Endiselt ei kohaldata juriidilise isiku vastutust riigile, riikidevahelisele organisatsioonile, kohaliku omavalitsuse üksusele ja avalik-õiguslikule juriidilisele isikule (KarS vana redaktsiooni § 14 lg 3, KarS uue redaktsiooni § 14 lg 4). Nii vanas kui ka uues redaktsioonis võib juriidilise isiku süü olla välistatud, kui tema pädeva esindaja toimepandud tegu oli juriidilise isiku jaoks vältimatu (KarS mõlema redaktsiooni § 37¹). Mõlemas redaktsioonis sisaldub põhimõtte, et juriidilise isiku vastutusele võtmine ei välista süüteo toimepannud füüsilise isiku vastutusele võtmist (KarS vana redaktsiooni § 14 lg 2, KarS uue redaktsiooni § 14 lg 3). Süüvõimeline juriidiline isik on mõlema redaktsiooni kohaselt õigusvõimeline juriidiline isik (KarS § 37). Kokkuvõttes ei pea vana redaktsiooniga harjunud seaduse kohaldaja muretsema – kõik senised juriidilise isiku vastutuse alused on säilinud. Muudatustega üksnes laiendati juriidilisele isikule süüteo vastutuse omistamise seniseid aluseid. Süüid välistavate asjaolude muutmisega laiendati siiski ka võimalust vastutuse välistamiseks (KarS § 37¹).

Seaduse uues redaktsioonis sisaldub senine juriidilise isiku vastutuse alus KarS § 14 lõike 1 punktis 1. Juriidilise isiku derivatiivne vastutus senistel alustel näeb tahtliku delikti korral välja järgmine:

I. Süüteo koosseis

1. Objektiivne koosseis

- 1.1. Subjekt: juriidiline isik, v.a KarS § 14 lõikes 4 nimetatud juriidiline isik
- 1.2. KarS § 14 lõike 1 punktis 1 nimetatud isiku või organi koosseisupärane, õigusvastane ja süüline (edaspidi **täisdeliktiline**) tegu
- 1.3. Teo seos juriidilise isikuga: teo toimepanemine juriidilise isiku huvides

2. Subjektiiivne koosseis: tahtlus selle suhtes, et tegu pannakse toime juriidilise isiku huvides¹⁵

II. Õigusvastasus¹⁶

III. Süü

1. Juriidilise isiku süüvõime (KarS § 37)
2. Juriidilise isiku süü puudumine (KarS § 37¹)

Ettevaatamatusdelikti korral erineb küll KarS § 14 lõike 1 punktis 1 nimetatud füüsilise isiku täisdeliktilise vastutuse tuvastamine (järgida tuleb ettevaatamatusdelikti skeemi), kuid juriidilise isiku vastutus sisustatakse muus osas valdavalt samamoodi. Erisusena ei saa ettevaatamatusdelikti (vähemasti hooletusest toime pandud teo) korral olla nõutav tahtlus selles suhtes, et tegu pannakse toime juriidilise isiku huvides

¹³ Spetsiaalsuspõhimõtte kohta vt J. Sootak, S.-K. Kärner, M. Kärner (viide 2), lk 687–689.

¹⁴ Senise juriidilise isiku derivatiivse vastutuse sisustamise kohta vt samas, lk 690–696.

¹⁵ RKKKo 06.05.2005, 3-1-1-137-04; RKKKo 09.04.2008, 3-1-1-9-08; RKKKo 24.09.2009, 3-1-1-67-09, p 9.

¹⁶ On ebatõenäoline, et esineb mõni asjaolu, mis võiks välistada juriidilise isiku teo õigusvastasuse, kuid ei oleks eelnevalt välistanud füüsilise isiku teo õigusvastasust. Võimalik siiski, et annaks konstrueerida mõni näide üksnes juriidilise isiku kohustuste kollisiooni kohta (KarS § 30).

või tema õigusi rikkudes. Hooletusest teo toime pannud isik, kes koosseisuasjaolusid ei tea, ei saa samal ajal „pidada võimalikuks ja möönda“, et ta käitub juriidilise isiku huvides.^{*17} Riigikohtu praktikast selles küsimuses suuniseid ei saa. Ettevaatamatusdelikti korral tuleb ilmselt huvi kriteeriumi sisustamisel lähtuda objektiivsetest asjaoludest.

Muudatused, mida järgmistes peatükkides täpsemalt selgitatakse, seisnevad järgnevas:

- a) huvi kriteeriumi laiendamine: tegu on juriidilisele isikule omistatav ka siis, kui see pandi toime juriidilise isiku õiguslikke kohustusi rikkudes (KarS § 14 lg 1 sissejuhatav lauseosa – p 2.2);
- b) tegu on juriidilisele isikule omistatav ka siis, kui see pandi tema huvides või tema õiguslikke kohustusi rikkudes toime mistahes isiku poolt juriidilise isiku organi, selle liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja korraldusel (KarS § 14 lg 1 p 2 esimene alternatiiv – p 2.3);
- c) tegu on juriidilisele isikule omistatav ka siis, kui see pandi tema huvides või tema õiguslikke kohustusi rikkudes toime mistahes isiku poolt juriidilise isiku puuduliku töökorralduse või järelevalve tõttu (KarS § 14 lg 1 p 2 teine ja kolmas alternatiiv – p 2.4);
- d) juriidilise isiku vastutus tegevusetuse eest ei sõltu füüsilise isiku tegutsemiskohustusest, kui juriidiline isik oli õiguslikult kohustatud tegutsema (KarS § 14 lg 2 – p 2.5);
- e) seaduses võib ette näha ka üksnes juriidilise isiku vastutuse (KarS § 14 lg 3 – p 2.6);
- f) juriidilise isiku süü võib olla välistatud mitte üksnes pädeva esindaja teo vältimatuse korral, vaid mistahes organi või isiku teo vältimatuse korral (KarS § 37¹ – p 2.7).

Järgnevate alapeatükkide eesmärgiks on laiendada seletuskirjas toodud selgitusi ning anda mõned pidepunktid, millest seaduse kohaldaja saab juhendada. Mõistagi seob seaduse rakendajat üksnes seaduse tekst, mis jätab sarnaselt 2002. aastal jõustunud karistusseadustikuga^{*18} mõnes küsimuses teadlikult ruumi kohtupraktika kujunemiseks. Nendes küsimustes on esitatud võimalik, mitte ainuvõimalik tõlgendus.

2.2. Juriidilise isiku vastutus teo eest, mis on toime pandud tema õiguslikke kohustusi rikkudes

Varem kehtinud redaktsioonis oli füüsilise isiku teo omistamine juriidilisele isikule võimalik üksnes siis, kui tegu pandi toime juriidilise isiku huvides. 1. novembril 2023 jõustuva KarS § 14 lõike 1 sissejuhatava lauseosa järgi võib vastutuse kaasa tuua ka see, kui tegu pannakse toime juriidilise isiku õiguslikke kohustusi rikkudes. Nii nagu eelmises artiklis ja ka eelnõu seletuskirjas selgitatud, on ennekõike tegemist kohtupraktikas omaks võetud huvi mõiste laia tõlgenduse sätestamisega seaduse tekstis.^{*19} Praktikast vabastab see menetleja vajadusest selgitada, kuidas koosseisupärane tegu võis juriidilise isiku huve edendada, kui rikkumine seisnes just juriidilise isiku tegevusvaldkonna nõuete rikkumises.

Muudatuse eeskujudena vaadati Saksamaa ja Rootsi seaduseid. Saksamaa *Gesetz über Ordnungswidrigkeiten*^{*20} (OWiG) § 30 lõike 1 järgi on rikkumise omistamise eelduseks, et rikutud on juriidilise isiku kohustusi või et rikkumisega kaasnes või selle eesmärgiks oli juriidilise isiku rikastumine. Rootsi *Brottsbalk*^{*21} § 36. peatüki § 7 lõike 1 järgi on eelduseks teo toimepanemine juriidilise isiku äritegevuse (või sellega samastatava tegevuse) käigus või muude tegevuste käigus, kui tegu võis kaas tuua finantseelise.

Õiguslike kohustuste rikkumisena tuleb ennekõike silmas pidada neid kohustusi, mille rikkumine eraldivõetuna moodustabki objektiivse koosseisu. Õigusliku kohustusena ei peaks käsitlema juriidilise isiku eraõiguslikku kohustust mõne teise isiku ees. Teo omistamiseks juriidilisele isikule puudub alus, kui süüteo paneb toime füüsiline isik üksnes enda huvides, rikkudes samaaegselt mõnd sellist juriidilise isiku õiguslikku kohustust, mis ei ole süüteo koosseisuga tagatud.

¹⁷ Arutlust sama küsimuse üle vt P. Randma. Organisatsiooniline teovalitsemine – *täideviija täideviija* taga kontseptsioon teoorias ja selle rakendamine praktikas. Tartu Ülikooli Kirjastus 2011, lk 106–107; Karistusõigus. Üldosa. J. Sootak (koost.). Tallinn: Juura 2018, lk 624–625 (E. Elkind).

¹⁸ Põhjendusi garantiseisundi aluste kohta, normi kaitse-eesmärgi ja õiguspärase alternatiivkäitumise küsimuses ettevaatamatusdelikti korral ja täideviimise teooriate kohta vt nt M. Ernits, P. Pikamäe, E. Samson, J. Sootak. Karistusseadustiku üldosa eelnõu. Eelnõu lähtealused ja põhjendus. Avatud Eesti Fond 1999, lk 31–32, 47 ja 51–52.

¹⁹ Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid) eelnõu teiseks lugemiseks, 94 SE II, lk 5–6 ja J. Sootak, S.-K. Kärner, M. Kärner (viide 2), lk 704–705.

²⁰ https://www.gesetze-im-internet.de/owig_1968/.

²¹ https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/brottsbalk-1962700_sfs-1962-700/.

K1. OÜ X teostab ehitustöid. Selle nimel tegutseb tema ainuosanik ja juhatuse liige A. A on avastanud, et ehitustööde tegemise käigus on hea samal ajal ka majaelanike asju ära varastada, et need hiljem enda tarbeks maha müüa. A veendubki, et OÜ X osaleks ennekõike sellistel ehitushangetel, kus renoveeritakse eelduslikult rikkaste inimeste kodusid, ning varastab sealt ehitustööde käigus väärtuslikke vallasasju. A paneb seeläbi toime KarS § 199 lõike 2 punktide 6 ja 9 järgi subsumeeritava kuriteo.

Tegu ei pandud toime juriidilise isiku huvides. Sõltumata sellest, kas juriidiline isik võib olla kliendi ees oma õiguslike kohustusi rikkunud ning seeläbi ka kahju eest vastutav, ei seisne varguse süüteo koosseis selliste õiguslike kohustuste rikkumises. Seega ei vastuta OÜ X KarS § 199 lõike 4 järgi.

Laiema käsitluse järgi on tegu toime pandud juriidilise isiku õiguslike kohustusi rikkudes ka siis, kui süüteo toimepanemine sai võimalikuks seetõttu, et rikuti selliseid juriidilise isiku õiguslike kohustusi, mille eesmärgiks oli taoliste süütegude ärahoidmine.

K2. OÜ X tegutseb eralasteasutusena (eralasteaed). OÜ X juhatuse liige A palkab lasteaiakasvatajakaks B. B-d on varem korduvalt laste vastu suunatud seksuaalkuritegude eest karistatud, seega on tal lastekaitse seaduse²² (LasteKS) § 20 lõike 1 mõttes alaline lastega töötamise keeld. Kuigi A on kohustatud kontrollima, et B-l ei esine LasteKS § 20 lõikes 1 sätestatud piirangut (LasteKS § 20 lg 3), jätab ta selle nõude täitmata. Kui A oleks B tausta kontrollinud, ei oleks ta B-d tööle võtnud. B paneb lapse vastu toime seksuaalkuriteo (KarS § 141 lg 2 p 1).

OÜ X vastutus KarS § 141 lõike 3 järgi (teiste vastutuse eelduste olemasolul) sõltub sellest, kuidas tõlgendada „juriidilise isiku õiguslike kohustusi rikkudes“ toime pandud tegu, sest B tegu ei pandud toime OÜ X huvides ning LasteKS § 20 lõikes 3 sätestatud kohustust rikkus hoopis A. Kuna rikutud õiguslik kohustus (LasteKS § 20 lg 3) ongi suunatud laste vastu toime pandavate kuritegude ärahoidmisele, võib laiema käsitluse järgi kõne alla tulla ka OÜ X vastutus vägistamise eest (KarS § 14 lg 1 p 2 teise alternatiivi järgi).

Tahtlike deliktide korral peab Riigikohtu senise praktika kohaselt olema teo toimepanemine juriidilise isiku huvides toimepanija tahtlusega hõlmatud (vt ka p 2.1). Sisustades vastutust derivatiivselt (ennekõike KarS § 14 lg 1 p 1 või p 2 esimese alternatiivi alusel), võib huvi kriteeriumi korral selline lähenemine põhjendatud olla.

K3. OÜ X juhatuse liige A satub baaris konflikti B-ga. A lööb B-d noaga rindu ja B sureb (KarS § 113 lg 1). A-le teadmata oli B politseiametnik, kes oli avastanud, et OÜ X tegeleb maksupettusega. B oleks järgmine päev alustanud kriminaalmenetlust ning palunud prokuröriil taotleda OÜ X vara arestimist.

Objektiivselt pandi tapmistegu toime OÜ X huvides, kuid A seda teo toimepanemise hetkel ei teadnud. Seega OÜ X vastutus KarS § 113 lõike 2 (või § 114 lg 2) järgi oleks välistatud.

See, kas tegu pandi toime juriidilise isiku õiguslike kohustusi rikkudes, on valdavalt õiguslik hinnang, mistõttu on tahtluse tuvastamise vajadus küsitav. Kui jääda derivatiivse vastutuse korral huvi kriteeriumiga sarnase tahtluse nõude juurde, ei pea tahtlus hõlmama kohalduva õigusliku regulatsiooni sisu. Piisab, kui füüsilisest isikust täideviija saab aru nendest faktidest asjaoludest, mille põhjal on võimalik järeldada, et tegutsetakse juriidilise isiku nimel.

2.3. Juriidilise isiku vastutus tema organi, selle liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja korraldusel toime pandud teo eest

KarS § 14 lõike 1 punkti 2 esimese alternatiivi kohaselt vastutab juriidiline isik seaduses sätestatud juhtudel teo eest, mille on tema huvides või tema õiguslike kohustusi rikkudes toime pannud mistahes isik juriidilise isiku organi, selle liikme, juhtivtöötaja või pädeva isiku korraldusel.

Ka varasemas KarS § 14 redaktsioonis võis organi, selle liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja korraldusel toime pandud tegu tuua teatud juhtudel kaasa juriidilise isiku vastutuse. Selleks tuli tuvastada, et korralduse andja pani ka ise toime täisdeliktilise süüteo. See tuli kõne alla eeskätt siis, kui korralduse andmine oli käsitatav kuriteole kihutamisenä (KarS § 22 lg 2), kaastäideviimisenä (organisaator kui kaastäideviija

²² RT I, 06.12.2014, 1; 06.01.2023, 15.

laia teovalitsemise käsitluse^{*23} järgi)^{*24} või vahendliku täideviimisenä. Kuivõrd väärtust osavõtt ei ole karistatav (KarS § 23), tunnustati seni väärtuste korral kohtupraktikas juriidilise isiku vastutust organisatsioonilise teovalitsemise sarnase vahendliku täideviimise vormi kaudu, mis oli küll tõhus viis juriidilise isiku süüteo vastutuse laiendamiseks, kuid laiendas oluliselt senist arusaama teovalitsemisest.^{*25} KarS § 14 lõike 1 punkti 2 esimene alternatiiv sätestab analoogilise võimaluse juriidilise isiku vastutuse omistamiseks ilma vahendliku täideviimise tuvastamise vajaduseta. Korralduse kõrval võis varasema kohtupraktika järgi juriidilise isiku vastutus kaasneda ka siis, kui tavatöötaja tegu kiideti organi, selle liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja poolt heaks. Uue redaktsiooni kohaselt oleks selline heakskiit hõlmatud puuduliku järelevalvega, mistõttu ei ole seda KarS § 14 lõike 1 punkti 2 esimeses alternatiivis eraldi välja toodud.

Korraldusel põhinev vastutuse omistamine tugineb arusaamale, et kui KarS § 14 lõike 1 punktis 1 sätestatud organi või isiku vahetust täisdeliktilisest teost võib tuletada juriidilise isiku vastutuse (s.t nende tahe on võrdsustatav juriidilise isiku tahtega), siis sellest ei erine oluliselt olukord, kus nimetatud organi või isiku tahe väljendub tema korraldusel kellegi teise teos. On pigem tavapärane, et juriidilise isiku juhatuse liige ei teosta kõiki tegevusi vahetult, vaid kasutab selleks teisi isikuid. Seletuskirjast võib järeldada, et olemluslikult on tegemist endiselt derivatiivse vastutusega. Objektiivne koosseis „laenatakse“ vahetult täideviijalt ning ülejäänud osas tuletatakse juriidilise isiku vastutus korralduse andja käitumise järgi (sarnaselt vahendliku täideviimisele).^{*26} Derivatiivsuse olemus ei ole siin aga nii range nagu KarS § 14 lõike 1 punkti 1 korral, sest juriidilise isiku vastutus võib kaasneda ka siis, kui füüsilisest isikust korralduseandja vastutus on välistatud. See on nii eeskätt juhul, kui tema korraldus ei oleks käsitatav kihutamisenä (mh kui tegemist on väärtustega) ega kaas- või vahendliku täideviimisenä. KarS § 14 lõike 1 punkti 2 esimene alternatiiv omab mõju üksnes vastutuse omistamisel juriidilisele isikule. Korralduse andnud füüsiline isik ei muutu sel alusel ise täideviijaks. Tema karistusõiguslik vastutus sõltub endiselt tavapärastest üldosa instituutidest ning see võib tulla kõne alla eeskätt kihutamise, teatud juhtudel ka vahendliku täideviimise või kaastäideviimise vormis.

Vastutuse omistamine tahtliku süüteo korral toimub järgmiselt:

I. Süüteokoosseis

1. Objektiivne koosseis

- 1.1. Subjekt: juriidiline isik, v.a KarS § 14 lõikes 4 nimetatud juriidiline isik
- 1.2. Põhitegu: mistahes isiku tegu, mis täidab objektiivse koosseisu tunnused
- 1.3. Teo seos juriidilise isikuga: teo toimepanemine juriidilise isiku huvides või tema õiguslikke kohustusi rikkudes
- 1.4. Organi, organi liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja korraldus teo toimepanemiseks
- 1.5. Põhiteo seos korraldusega

2. Subjektiivne koosseis (hinnatakse korralduse andja järgi)

- 2.1. Tahtlus, mis hõlmab:
 - 2.1.1. Korralduse andmise
 - 2.1.2. Korralduse tulemusena toime pandava põhiteo objektiivse koosseisu asjaolud
 - 2.1.3. Teo toimepanemise juriidilise isiku huvides (või tema õiguslikke kohustusi rikkudes)
- 2.2. Vajadusel: koosseisust tulenevad rangemad tahtluse nõuded, motiiv, eesmärk või muu subjektiivse koosseisu tunnus

II. Õigusvastatus

III. Süü

1. Juriidilise isiku süüvõime (KarS § 37)
2. Juriidilise isiku süü puudumine (KarS § 37¹)

²³ Karistusõigus. Üldosa (viide 17), lk 534–536 (J. Sootak).

²⁴ Korralduse andja või organisaatori käsitamisest kaastäideviijana vt RKKKo 19.04.2022, 1-18-1582, p 61–66; RKKKo 13.04.2015, 3-1-1-20-15, p 53; RKKKo 18.06.2010, 3-1-1-57-09, p 19.2; RKKKo 21.10.2005, 3-1-1-101-05, p 8 ja RKKKo 14.03.2003, 3-1-1-20-03, p 14.

²⁵ J. Sootak, S.-K. Kärner, M. Kärner (viide 2), lk 693.

²⁶ Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid) eelnõu teiseks lugemiseks, 94 SE II, lk 6–7 ja J. Sootak, S.-K. Kärner, M. Kärner (viide 2), lk 707.

Esmalt tuleb veenduda, et subjektiks on juriidiline isik, kelle vastutus ei ole välistatud KarS § 14 lõikes 4. KarS § 14 lõike 1 punkti 2 esimese alternatiivi alusel saab vastutuse omistada, kui tuvastatakse, et süüteo koosseisu objektiivsed tunnused on mistahes isiku poolt täidetud. Sarnaselt vahendliku täideviimisega vastutab juriidiline isik kõnesoleval alusel ka siis, kui teo vahetu täideviija tegutses ise koosseisueksimuses, tema tegu ei olnud õigusvastane või süüline.^{*27} Oluline on üksnes see, et täidetud on süüteo koosseisu objektiivsed tunnused ning vahetu täideviija käitus KarS § 14 lõike 1 punktis 1 nimetatud organi või isiku korraldusel. Vastutuse omistamist ei välista ka see, kui vahetult tegutsenud isikut ei ole võimalik tuvastada. Erisubjektiga koosseisu korral piisab, kui erisubjekti nõutele vastab korralduse andja. Mistahes isikuna on käsitatav ka KarS § 14 lõike 1 punktis 1 nimetatud isik (nt kui tema enda vastutus ja seega ka juriidilise isiku derivatiivne vastutus tema kaudu on mingil põhjusel välistatud).^{*28} Põhiteo tuvastamise järel tuleb näidata, et tegu pandi toime juriidilise isiku huvides või tema õiguslikke kohustusi rikkudes. Seejärel tuleks tuvastada, et põhiteo toimepanemine on tingitud korralduse andmisest. Tegu on toime pandud organi või isiku korraldusel eeskätt siis, kui tegu ja korraldus on omavahel põhjuslikult seotud. Tegemist on kihutamise sarnase psüühilise põhjuslikkusega, kus korralduse mõjul pannakse tegu toime, s.t tekitatakse vahetus täideviijas teotahe. Viimast ei tohi segamini ajada tahtluse tekitamisega, sest on mõeldav, et vahetu täideviija ise on koosseisueksimuses. Tegemist on eraldiseisva vastutuse omistamise alusega, mitte vahendliku täideviimisega, mistõttu ei ole tarvis tuvastada, et KarS § 14 lõike 1 punktis 1 sätestatud organ või isik oleks tegu ülekaaluka teadmise, sunni või organisatsioonivõimuga valitsenud. Samuti ei oma tähtsust, kas teo vahetult toime pandud isiku ja korralduse andja vahel oli ka tegelik võimu- ja alluvussuhe või oli tegemist organisatsioonivälise isikuga, kes täitis korralduse näiteks tasu eest või muul motiivil. Sarnaselt vahendliku täideviimisega sisustatakse ülejäänud vastutuse eeldused enamikus korralduse andja (vahendliku täideviimise kontekstis tagaseisja) põhjal. See tähendab, et tahtliku süüteo korral hinnatakse korralduse andja tahtlust: kas tahtlus hõlmas korralduse andmise, korralduse tulemusena toime pandava süüteo koosseisu objektiivse koosseisu asjaolud, teo toimepanemise juriidilise isiku huvides (või tema õiguslikke kohustusi rikkudes) ja muud võimalikud süüteo koosseisu subjektiivsed tunnused.

Subjektiivse koosseisu järel hinnatakse, kas juriidilise isiku tegu oli õigusvastane ning süüline. Nn puhta derivatiivse vastutuse korral KarS § 14 lõike 1 punkti 1 järgi on füüsilise isiku täisdeliktiline (s.t ka õigusvastane ja süüline) tegu juba objektiivses koosseisus kontrollitud, mistõttu jääb õigusvastasuse ja süü tasandil üle hinnata üksnes juriidilise isiku õigusvastasust või süüd välistavaid asjaolusid. Korralduse andmisel tuleb õigusvastasuse ja süü tasandil anda hinnang ka korralduse andja isikuga seotud asjaoludele.^{*29}

K4v1. AS X ja OÜ Y on õlletootjatest konkurendid, kes seavad üles oma stende iga-aastaseks suvelaadaks. AS X müügidirektor A kardab, et konkurendi suvepruul on sedavõrd maitsev, et keegi ei soovigi AS X toodangut osta. Konkurendi saboteerimiseks annab A AS X laotöölisele B-le 25 eurot, et viimane laseks öösel konkurendi vaadid tühjaks. A sõidab ööseks hotelli ning B lasebki öösel vaadid tühjaks. Vaatide tühjaks laskmisega tekitatakse OÜ-le Y 3500 euro suurune kahju.

K4v2. Vaatide tühjaks laskmisega tekitatakse OÜ-le Y 4500 euro suurune kahju.

K4v1 näite korral vastutaks B KarS § 218 lõike 1 järgi, sest ta ei tekitanud olulist kahju (KarS § 203 lg 1). B ei ole KarS § 14 lõike 1 punktis 1 nimetatud organ või isik, mistõttu tema kaudu ei saa vahetult juriidilise isiku vastutust sisustada. A vastutus kaastäideviijana laia teovalitsemise teooria järgi sõltub sellest, kui kaalukas oli tema roll teo organiseerimisel. Põhimõtteliselt on vastutus võimalik, kuid see sõltub faktilistest asjaoludest. Kui A vastutus kaastäideviijana langeb ära, ei saa kõne alla tulla ka tema vastutus osavõtjana, sest vääртеost osavõtt ei ole karistatav (KarS § 23). Kaasuse asjaoludest ei nähtu ka mingit ülekaalukat teadmist, millega ta B-d vahendliku täideviimise mõttes valitseks. Ka organisatsiooniline võim on küsitav ja sõltub faktilistest asjaoludest. KarS § 14 lõike 1 punkti 2 esimese alternatiivi järgi on aga KarS § 218 lõike 1 objektiivne koosseis täidetud A kui juhtivtöötaja korralduse kaudu. Tegu pandi toime juriidilise isiku huvides ning

²⁷ Nii ka RKKKo 18.12.2014, 3-1-1-90-14, p 37 ja RKKKo 05.10.2017, 4-16-6493, p 9.2.

²⁸ Sel põhjusel kasutatigi „mistahes isiku“, mitte „muu isiku“ mõistet, vt Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid) eelnõu teiseks lugemiseks, 94 SE II, lk 7.

²⁹ Karistusseadustiku loogika ei võimalda anda hinnangut isiku teo õigusvastasusele, kui eelnevalt ei ole tuvastatud, et tegu oli koosseisupärane, vt RKKKo 30.10.2006, 3-1-1-95-06, p 6. KarS § 14 lg 1 p 2 esimese alternatiivi korral on mõeldav, et korralduse andja ei käitunud ise koosseisupäraselt. See ei välista juriidilise isiku teo õigusvastasuse ja süü hindamisel tuginemist tema isikust tulenevatele õigusvastasust või süüd välistavatele asjaoludele.

tegu oleks jäetud toime panemata, kui A ei oleks sellist korraldust andnud. Subjektiivsest küljest seadis A eesmärgiks, et tema korralduse tulemusena hävitataks võõras asi (õlu) ning seeläbi tekitataks kahju ning edendataks AS X huve. Kui ei esine õigusvastasust ega süüd välistavaid asjaolusid, vastutab AS X KarS § 218 lõike 2 järgi.

K4v2 näites vastutab B KarS § 203 lõike 1 järgi. Kui A ei ole kaastäideviija, võiks ta vastutada KarS § 203 lõike 1 – § 22 lõike 2 järgi kihutajana. AS X vastutus võiks järgneda kahel moel: KarS § 14 lõike 1 punkti 1 järgi derivatiivselt A vastutusest KarS § 203 lõike 2 ja § 22 lõike 2 järgi kihutajana või KarS § 14 lõike 1 punkti 2 esimese alternatiivi järgi KarS § 203 lõike 2 järgi täideviijana. AS X vastutab täideviijana, sest kihutamine neeldub täideviimises subsidiaarsuspõhimõttel.

KarS § 14 lõike 1 punkti 2 esimese alternatiivi järgi on võimalik ka vastutus ettevaatamatusdelikti eest. Põhimõtteliselt oli analoogne vastutus võimalik ka seaduse varasema redaktsiooni järgi. Kuigi vahendlik täideviimine ülekaaluka teadmisega on võimalik vaid tahtlike deliktide korral³⁰, ei välistanud Riigikohus seaduse varasemas redaktsioonis organisatsioonilise teovalitsemise laadse vastutuse omistamist juriidilisele isikule ettevaatamatusdeliktide korral.³¹ Ilmselt saaks enamikul juhtudel korralduse andjat käsitada ka eraldiseisva (kõrval)täideviijana nn ühtse täideviija kontseptsiooni järgi³², mistõttu vajadus vastutuse omistamiseks KarS § 14 lõike 1 punkti 2 esimese alternatiivi järgi langeks ära.

Vastutuse omistamine ettevaatamatusdelikti korral toimub järgmiselt:

I. Süüteekosseis

1. Objektiivne kooseis

- 1.1. Subjekt: juriidiline isik, v.a KarS § 14 lõikes 4 nimetatud juriidiline isik
- 1.2. Põhitegu: mistahes isiku tegu, mis täidab objektiivse kooseisu tunnused (hoosuskohustuse rikkumine ei oma tähtsust)
- 1.3. Teo seos juriidilise isikuga: teo toimepanemine juriidilise isiku huvides või tema õiguslikke kohustusi rikkudes
- 1.4. Objektiivne hoosuskohustuse rikkumine: organi, organi liikme, juhtivtöötaja või pädeva esindaja poolt korralduse andmine, mis on käsitatav objektiivse hoosuskohustuse rikkumisena
- 1.5. Objektiivne ettenähtavus (ja välditavus)³³: korralduse tulemusena toime pandud kooseisupärase põhiteo objektiivne ettenähtavus (ja välditavus)
- 1.6. Põhiteo seos hoosuskohustuse rikkumisega

2. Subjektiivne kooseis (hinnatakse korralduse andja järgi): kergemeelsus või hooletus

II. Õigusvastasus

III. Süü

1. Juriidilise isiku süüvõime (KarS § 37)
2. Juriidilise isiku süü puudumine (KarS § 37¹)

Ettevaatamatusdelikti korral tuleb KarS § 14 lõike 1 punkti 2 esimese alternatiivi alusel sarnaselt tahtliku deliktiga esmalt tuvastada, et objektiivne kooseis on mistahes isiku poolt täidetud. Kuigi hoosuskohustuse rikkumine kuulub objektiivse kooseisu tunnuste hulka, ei ole tähtis, et teo vahetu täideviija oleks ise hoosuskohustust rikkunud. On võimalik, et korralduse saaja täitis juhtivtöötaja korraldust ega oleks pidanud kooseisupärase asjaolu saabumist ette nägema (nt antakse tavatöötajale korraldus viia jäätmekast prügikasti, kuid teda ei ole teavitatud sellest, et kast sisaldab ohtlikke jäätmeid, mida sel viisil käidelda ei tohi). Korralduse andmisega seonduvat on põhjust kontrollida ettevaatamatusdelikti skeemi järgi.³⁴ Ette-

³⁰ See on nii, sest ülekaalukas teadmine peab esinema kooseisuliste asjaolude suhtes, vt RKKKo 09.09.2005, 3-1-1-64-05, p 11.

³¹ Nt RKKKo 05.10.2017, 4-16-6493, p 9.2–9.5 ja sõnaselgelt RKKKo 28.09.2004, 3-1-1-82-04, p 11. Mõningase vastuolu kohta vt P. Randma (viide 17), lk 106, allmärkus 319.

³² Vt ka RKKKm 04.12.2020, 1-20-4729, p 15–16; Karistusõigus. Üldosa (viide 17), lk 546–548 (J. Sootak) ja P. Randma (viide 17), lk 13. Tagajärje objektiivse omistamise kohta kolmanda isiku (antud kontekstis vahetu täideviija) sekkumise korral vt RKKKo 18.10.2022, 1-20-7409, p 18–19.

³³ Välditavuse kriteeriumit Riigikohus alati välja ei too. Siiski on mõnes lahendis kirjeldanud ka „tagajärje ettenähtavust ja välditavust“ (RKKKo 10.10.2014, 3-1-1-45-14, p 8) või „objektiivse hoosuskohustuse ettenähtavust ja välditavust“ (RKKKo 29.11.2010, 3-1-1-79-10, p 20).

³⁴ Riigikohtu valdava praktika kohaselt on ettevaatamatusdelikti korral teoks objektiivse hoosuskohustuse rikkumine. Seejärel tuleb tuvastada tagajärje (teodeliktide korral muu kooseisupärase asjaolu) objektiivne ettenähtavus (mõnes lahendis tuuakse

vaatamatusdelikti korral seisneb objektiivse hoolsuskohustuse rikkumine sellise korralduse andmises, mis võib viia koosseisupärase teo toimepanemiseni. Sealjuures peab koosseisupärase asjaolu saabumine olema korralduse andmisel objektiivselt ettenähtav.

K5. OÜ X tegeleb kalapüügiga. Juhtivtöötaja A annab madrusele B korralduse valada kraana abil veetünn üle parda tühjaks. Juhtivtöötaja A arvab, et veetünnis on puhas vesi. Tegelikult on seal värvitu ja lõhnatu saasteaine veeseaduse³⁵ § 143 lõike 1 tähenduses. Nimelt on tünnid omavahel sarnased ja A ajas need sassi. Madrus B ei tea ega peagi teadma, mis tünnides sisaldub. Ta täidab korralduse ja tühjendab kraana abil veetünni merre.

Madruse B vastutus veeseaduse § 267 lõikes 1 sätestatud väärteo eest on välistatud, kui temalt eeldatav hoolsuskohustus ei hõlmanud tünni sisu kontrollimist. Nagu eespool kirjeldatud, saaks ilmselt A vastutust füüsilise isikuna jaatada ka ettevaatamatusdelikti vahetu täideviijana nn ühtse täideviija kontseptsiooni järgi. See võimaldaks juriidilise isiku vastutuse veeseaduse § 267 lõikes 2 sätestatud väärteo eest tuletada KarS § 14 lõike 1 punkti 1 alusel. Samas on võimalik juriidilise isiku vastutus sisustada ka KarS § 14 lõike 1 punkti 2 esimese alternatiivi järgi. A poolt korralduse andmine on objektiivse hoolsuskohustuse rikkumine, sest hoolas juhtivtöötaja pidanuks veenduma, et korraldus antakse õige tünni tühjendamise kohta. On ka objektiivselt ettenähtav, et kui laevas on sarnastes tünnides puhas vesi ja saasteained, siis võib vale tünni valimisel sattuda merre saasteaineid. B poolt toime pandud tegu on A korraldusest tingitud, sest kui mõelda korraldus ära, langeks ära ka tünni merre tühjendamine. Subjektiivselt küljest oli tegemist hooletusega, sest A ei teadnud süüteo koosseisule vastava asjaolu esinemist, kuid oleks seda tähelepaneliku ja kohusetundliku suhtumise korral pidanud ette nägema. Õigusvastasust ja süüd välistavaid asjaolusid ei nähtu ning OÜ X vastutab veeseaduse § 267 lõike 2 järgi.

2.4. Juriidilise isiku vastutus puuduliku töökorralduse või järelevalve korral

KarS § 14 lõike 1 punkti 2 teise ja kolmanda alternatiivi kohaselt vastutab juriidiline isik seaduses sätestatud juhtudel teo eest, mille on tema huvides või tema õiguslikke kohustusi rikkudes toime pannud mistahes isik juriidilise isiku puuduliku töökorralduse või järelevalve tõttu.

Muudatuse eeskujudeks olid Euroopa Liidu õigusaktid ning Saksamaa, Läti, Hispaania, Rootsi ja Soome seadused. Euroopa Liidu karistusõiguslikes direktiivides nõutakse, et juriidilisele isikule oleks võimalik omistada tegusid, mis said võimalikuks „puuduliku järelevalve või kontrolli“ tõttu (ingl *lack of supervision or control*). Saksamaa OWiG § 130 lõike 1 järgi võib juriidiline isik vastutada, kui tema omanik tahtlikult või ettevaatamatusel ei võta vajalikke järelevalvemeetmeid, et rikkumisi ära hoida, ning pannakse toime rikkumine, mida oleks saanud ennetada või mille toimepanemist raskendada, kui järelevalvet oleks kohaselt rakendatud. Teise lause järgi hõlmavad järelevalvemeetmed mh järelevalvega tegelevate isikute ametisse nimetamist, hoolikat valimist ja nende üle järelevalve teostamist. Läti *Krimināllikums*³⁶ § 70¹ kohaselt on puudulik järelevalve või kontroll üks alustest huvi kriteeriumi kõrval, mis võimaldab füüsilise isiku teo juriidilisele isikule omistada. Hispaania *Código Penal*³⁷ artikli 31bis lõike 1 punkti b kohaselt vastutab juriidiline isik lisaks juhtivtöötajate poolt toime pandud tegudele ka siis, kui teo paneb toime isik, kes on juhtivtöötaja kontrolli all ning kes sai teo toime panna, sest juhtivtöötaja rikkus konkreetseid asjaolusid arvestades oluliselt oma järelevalve- või kontrollkohustust. Järgnevas loigetes avatakse detailselt, millised asjaolud välistavad juriidilise isiku vastutuse (nt riskimaandamise meetmed, pahatahtlik töötaja jmt). Rootsi *Brottsbalk*³⁸ § 36. peatüki § 7 lõike 2 kohaselt võib juriidiline isik vastutada, kui ta jättis tegemata selle, mis

välja ka välditavus). Seejärel tuvastatakse tagajärg (tagajärjedeliktide korral) ning hinnatakse, kas tagajärg on teole omistatav (sh hinnatakse objektiivse omistamise all ettevaatamatusdeliktile omast õigusvastasusseost). Vt RKKKm 04.12.2020, 1-20-4729, p 16; RKKKo 29.12.2017, 1-15-6223, p 10; RKKKo 21.05.2013, 3-1-1-23-13, p 6. Arvulises vähemuses on lahendid, kus on leitud, et tuvastada tuleb tegu, tagajärg, põhjuslik seos ning seejärel hinnata hoolsuskohustuse rikkumist objektiivse omistamise kriteeriumina või enne objektiivset omistamist eraldiseisvalt, vt RKKKo 04.10.2019, 4-18-5832, p 18 ja RKKKo 09.06.2016, 3-1-1-52-16, p 11.1. Kokkuvõtvat lahenduskeemi vt ka Karistusõigus. Üldosa (viide 17), lk 438 (J. Sootak).

³⁵ RT I, 22.02.2019, 1; 17.03.2023, 52.

³⁶ <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>.

³⁷ <https://www.conceptosjuridicos.com/codigo-penal-articulo-31-bis/>.

oleks mõistlikult eeldatav, et kuritegu ära hoida. Soome *Rikoslaki*³⁸ 9. peatüki § 2 lõike 1 kohaselt vastutab juriidiline isik ka siis, kui tema tegevustes ei ole rakendatud vajalikku hoolsust, et kuritegu ära hoida.

Seadustiku täiendamise eesmärgiks oli laiendada juriidilise isiku vastutust ka nendeks juhtudeks, kus teo vahetult toime pannud füüsiline isik ei ole KarS § 14 lõikes 1 loetletud isik või organ või jääb ta sootuks tuvastamata, kuid teo toimepanemine sai võimalikuks selliste organisatsiooniliste puuduste tõttu, mida on põhjust juriidilisele isikule ette heita. Tegemist on organisatsioonilise, mitte derivatiivse vastutusega.

Üldjuhul seisneb puudulik töökorraldus või järelevalve tegevusetuses ning KarS § 14 lõike 1 punkti 2 teises ja kolmandas alternatiivis sätestatu on käsitatav juriidilise isiku spetsiifilise garantikohustusena. Juriidiline isik on valvegarandiks³⁹, kelle ülesanne on tagada, et tema nimel või kontrolli all tegutsevad isikud ei paneks juriidilise isiku huvides või tema õiguslikke kohustusi rikkudes toime süütegusid. Selliste rikkumiste vältimiseks tuleb tagada nõuetekohane töökorraldus ning järelevalve.

KarS § 14 lõike 1 punkt 2 on omistamisnorm, millest ei tulene füüsilise isiku tegutsemiskohustust KarS § 13 lõike 1 mõttes. Füüsilise isiku õiguslik kohustus hoida ära teise isiku poolt toime pandavaid süütegusid on erandlik. Näiteks on lapsevanem mitte ainult oma lapse kaitsegarandiks⁴⁰, vaid ka valvegarandiks, kellel lasub kohustus (vähemasti lapse teatud eani) hoida ära see, et tema laps kahjustab kellegi teise õigushüvesid. Sarnane kohustus lasub isikutel, kes vastutavad vaimse tervise häiretega inimeste eest, kes ei suuda oma käitumist kontrollida. Teatud erandlikel juhtudel on põhjust valvegarandiseisundit jaatada ka süüvõimeliste isikute suhtes (nt vangivalvur kinnipeetava suhtes). Saksa kohtupraktikas on valvegarandiseisundi tekkimist võimalikuks peetud ka seonduvalt tööülesannetega juriidilise isiku organisatsioonis. Kohtupraktikas on leitud, et teatud juhtudel on juriidilise isiku osanikul või juhtivtöötajal ka kohustus hoida ära alluvate poolt toime pandavad juriidilise isikuga seotud kuriteod.⁴¹ Kirjeldatud garantiseisundi tekkimise alused ei ole lõpuni välja kujunenud ning õiguskirjanduses on sellist kohtupraktikat ka kritiseeritud, leides, et füüsilise isiku garantiseisundit võiks jaatada üksnes siis, kui juriidilise isiku tegutsemisvaldkond kujutab endast üldsusele erilist ohtu (nt relvade või ohtlike kemikaalide tootmine).⁴² Kas ja millisel määral on Eesti kohtupraktika valmis taolisel alusel tekkivat isiklikku valvegarandiseisundit tunnustama, näitab aeg. Kõnesoleva muudatusega sellist tagajärge ei taotletud.

Ettevaatamatusdeliktide korral on puudulik töökorraldus või järelevalve käsitatavad objektiivse hoolsuskohustuse rikkumisena ning tuvastada tuleb, et organisatsiooniliste puuduste taustal oleks põhiteo toimepanemine olnud ettenähtav ja välditav. Tahtliku süüteo korral sõltub lahenduskeem sellest, kuidas tõlgendada juriidilise isiku tahtluse nõuet: kas juriidilise isiku tahtlus peab hõlmama ka puudused töökorralduses või järelevalves ning veelgi enam, kas tahtlus peab hõlmama ka põhiteo. Kitsam käsitlus eeldaks, et tahtlike deliktide korral kataks juriidilise isiku tahtlus nii puudused töökorralduses või järelevalves kui ka toime pandava põhiteo. Nii leiti ka eelnõu seletuskirjas, et tahtliku süüteo korral tuleb näidata, kuidas juriidiline isik puuduliku töökorralduse või järelevalve taustal süüteokoosseisu asjaolusid teadis ja tahtis.⁴³ Põhjendatud võib olla ka laiem käsitlus. Laiema käsitluse korral piisab tahtliku delikti korral tahtluse tuvastamisest üksnes põhiteo toimepanijal. Tema tegu on võimalik juriidilisele isikule omistada ka siis, kui puudused juriidilise isiku töökorralduses või järelevalves ei olnud tahtlikud, vaid need seisnevad objektiivse hoolsuskohustuse rikkumises, mille taustal oleks tahtliku põhiteo toimepanemine olnud ettenähtav ja välditav. Põhiteo suhtes tahtluse tuvastamise võimalusi on pikemalt käsitletud allpool.

Üldreegliina põhineb juriidilise isiku vastutus tegematajätmistel nõuetekohase töökorralduse või järelevalve sisseseadmisel (tegevusetus). Sel juhul on põhjendatud lähtuda analoogiast tegevusetusdelikti skeemiga.⁴⁴ Kui nõuetekohase organisatsioonisüsteemi ülesseadmist käsitada eraldiseisva hoolsuskohustusena,

³⁸ <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>.

³⁹ „[K]aitsegarant peab tagama, et tema kaitse all olevat õigushüve ei kahjustataks, valvegarant peab ära hoidma mõne õigushüve kahjustamise tema valve all oleva ohuallika poolt“ – RKKKo 20.06.2014, 3-1-1-33-14, p 16.

⁴⁰ RKKKo 10.10.2014, 3-1-1-45-14, p 8.

⁴¹ Sks *Geschäftsherrenhaftung*, vt BGH 4 StR 71/11 – 20.10.2011.

⁴² J. Wessels, W. Beulke, H. Satzger. Strafrecht. Allgemeiner Teil. Die Straftat und ihr Aufbau. 51., neu bearb. Aufl. C. F. Müller 2021, vnr 1189–1194.

⁴³ J. Sootak, S.-K. Kärner, M. Kärner (viide 2), lk 708 ja Seletuskiri karistuseseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid) eelnõu teiseks lugemiseks, 94 SE II, lk 9.

⁴⁴ Tegevusetusdelikti korral tuleb esmalt näidata tegutsemiskohustuse alus (mitteehsa tegevusetusdelikti korral garantiiseisund; ehsa tegevusetusdelikti korral koosseisus kirjeldatud tegutsemiskohustust loov olukord). Seejärel tuleb hinnata, kas isik on tegutsemiskohustust rikkunud. Selleks tuleb konstrueerida nõutavale teole vastav konkreetne tegu, mida isik pidi tegema, kuid jättis tegemata. Sellise teo tegemine peab olema ka isikult objektiivselt eeldatav ja võimalik. Tagajärjedelikti korral tuleb tuvastada tagajärg ning omistada see tegevusetusele. Selleks hinnatakse nn hüpotetiliselt põhjuslikkust. Vt nt

tuleks aga järgida nii ettevaatamatus- kui ka tegevusetusdelikti struktuuri.^{*45} Arvestades võimalikku kitsamat ja laiemat tõlgendust tahtlike deliktide korral, on vastutuse omistamine nii ettevaatamatu kui ka tahtliku süüteo eest võimalik kokku võtta järgmiselt:

I. Süüteokoosseis

1. Objektiivne koosseis

- 1.1. Subjekt (garant): juriidiline isik, v.a KarS § 14 lõikes 4 nimetatud juriidiline isik
- 1.2. Põhitegu: mistahes isiku tegu, mis täidab objektiivse koosseisu tunnused (ettevaatamatusdelikti korral ei oma hoolsuskohustuse rikkumine tähtsust)
- 1.3. Teo seos juriidilise isikuga: teo toimepanemine juriidilise isiku huvides või tema õiguslikke kohustusi rikkudes
- 1.4. Puudulik töökorraldus või järelevalve kui hoolsuskohustuse rikkumises seisnev tegevusetus: konstrueerida nõuetekohasele töökorraldusele või järelevalvele vastav ja objektiivselt eeldatav tegevus, mis on jäetud tegemata
- 1.5. Ettevaatamatusdelikti, samuti tahtliku süüteo laiemal käsitluse korral: Objektiivne ettenähtavus (ja välditavus): põhiteo objektiivne ettenähtavus (ja välditavus) puuduliku töökorralduse või järelevalve taustal
- 1.6. Põhiteo seos puuduliku töökorralduse või järelevalvega

2. Subjektiivne koosseis

2.1. Tahtliku süüteo korral:

- 2.1.1. Põhiteo toimepanija tahtlus põhiteo objektiivse koosseisu asjaolude suhtes (laiem käsitlus) **või**
- 2.1.2. Juriidilise isiku tahtlus objektiivse koosseisu asjaolude suhtes (kitsam käsitlus) **ja**
- 2.1.3. Vajadusel: koosseisust tulenevad rangemad tahtluse nõuded, motiiv, eesmärk või muu subjektiivse koosseisu tunnus
- 2.2. Ettevaatamatusest toime pandud süüteo korral: kergemeelsus või hooletus

II. Õigusvastatus

III. Süü

1. Juriidilise isiku süüvõime (KarS § 37)
2. Juriidilise isiku süü puudumine (KarS § 37¹)

Esmalt tuleb veenduda, et subjektiks on juriidiline isik, kelle vastutus ei ole välistatud KarS § 14 lõikes 4. Seejärel tuleb tuvastada, et need süüteokoosseisu objektiivsed tunnused, mis ei seondu vastutuse omistamisega juriidilisele isikule, on täidetud (nn põhitegu) ning seda isegi siis, kui füüsilisest isikust teo vahetu täideviija ei ole teada. Põhitegu on võimalik tuvastada ka siis, kui ette on nähtud üksnes juriidilise isiku vastutus (nt kuni 31.10.2023 kehtiva VPTS^{*46} § 237²⁴). Viimasel juhul tuleb hinnata, kas objektiivse koosseisu tunnused on mistahes (ka tuvastamata) isiku poolt täidetud (vt ka KarS § 14 lg 3 muudatust). Ettevaatamatusdelikti korral ei ole tähtis, et teo vahetu täideviija oleks ise hoolsuskohustust rikkunud. Põhiteo tuvastamise järel tuleb näidata, et tegu pandi toime juriidilise isiku huvides või tema õiguslikke kohustusi rikkudes.

Järgmisena tuleb anda hinnang sellele, kas juriidilisele isikule on võimalik ette heita puudulikku töökorraldust või järelevalvet. Seaduse tekstis viidatakse **juriidilise isiku** puudulikule töökorraldusele või järelevalvele, mitte mõne spetsiifilise füüsilise isiku tegematajätmistele. Kuigi puudulikku töökorraldust või järelevalvet võib üksikjuhtumil hinnata konkreetse füüsilise isiku käitumise taustal, on seadusandja sooviks olnud rõhutada vastutuse organisatsioonilist, mitte derivatiivset iseloomu.^{*47} Organisatsiooniline vastutus tähendab ka seda, et juriidilise isiku vastutus kõnesoleval alusel on võimalik ka siis, kus ükski füüsiline isik süüteo eest ei vastuta, või juhul, kui Riigikohtu praktika kohaselt füüsilise isiku süüteokoosseisu ei saagi kohaldada, sest selle erisubjektiks on juriidiline isik.^{*48}

RKKKo 11.12.2020, 1-15-2666, p 13; RKKKo 04.10.2013, 3-1-1-72-13, p 12; RKKKo 27.10.2010, 3-1-1-57-10, p 10; RKKKo 04.06.2007, 3-1-1-13-07, p 8. Kokkuvõtvat lahendusskeemi vt ka Karistusõigus. Üldosa (viide 17), lk 462 (J. Sootak).

⁴⁵ Vt nt RKKKo 29.12.2017, 1-15-6223, p 10.

⁴⁶ Väärtpaberituruseadus. – RT I 2001, 89, 532.

⁴⁷ Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid) eelnõu teiseks lugemiseks, 94 SE II, lk 7–9.

⁴⁸ Nt RKKKo 05.03.2018, 4-17-3766, p 16–17; RKKKo 04.05.2020, 4-19-4632, p 11–12; RKKKo 29.05.2020, 1-18-9594, p 7 ja 9.

Juriidilise isiku garandikohustus ei vaja eraldi põhistamist, see on sätestatud KarS § 14 lõike 1 punktis 2. Küll aga tuleb hoolikalt hinnata garandiseisundist tulenevat tegutsemiskohustuse ulatust. Nõuded kohasele töökorraldusele ja järelevalvele tulevad eeskätt ettevõtja üldisest hoolsuskohustusest (MSÜS⁴⁹ § 29). Juriidilise isiku tegutsemiskohustuse sisustamisel saab tugineda ka juhtorgani liikme kohustustele (nt TsÜS⁵⁰ § 35, ÄS⁵¹ § 187 lg 1 ja § 315 lg 1, samuti MTÜS⁵² § 32 lg 1). Vaieldamatult hõlmab hoolsuskohustus juriidilise isiku tegevust töötajate või lepingupartnerite valikul, nende teavitamist juriidilise isiku tegevusvaldkonda reguleerivatest nõuetest ja vajaduse korral nende koolitamist, samuti kõikide eelduste loomist selleks, et töötajad ja lepingupartnerid ei rikuks seaduse nõuded.⁵³ Juhatusel liige peab oma kohustuste täitmisel tegutsema heas usus ja ühingu huvides, olema otsuste vastuvõtmiseks piisavalt informeeritud ega tohi ühingu võtta põhjendamatu riski. Juhatusel liige on jätnud nõutava teo tegemata ennekõike juhul, kui ta ei ole oma kohustuste täitmisel näidanud üles hoolt, mida mõistlik inimene sellises ametis sarnastel tingimustel ilmutaks.⁵⁴ Nõuded ei ole süstematiseeritud ega ammendavalt loetletud ning neid võivad konkretiseerida ja täiendada valdkonnaspetsiifilised standardid või õigusaktid. Nõuded töökorraldusele ja järelevalvele peavad olema mõistlikud, teisisõnu sellised, mida võiks objektiivselt samas valdkonnas tegutselt ettevõtjalt eeldada. Nõuetekohane töökorraldus eeldab muuhulgas seda, et kohustuste täitmiseks on valitud pädevad töötajad, neid on koolitatud ning juriidilise isiku töökorraldus on üles ehitatud viisil, mis tagab kõigi tegevusvaldkonna nõuete korraldamise järgimise. Nõuete täitmist ei saa jätta juhuse hooleks. Meetmete piisavusele tuleb anda hinnang *ex ante* samas valdkonnas tegutseva hoolsa ettevõtja standardi järgi, võttes arvesse neid teadmisi, mis juriidilisel isikul töökorralduse kehtestamise või järelevalve teostamise ajal olid. Ainuüksi asjaolu, et töökorraldusliku- või järelevalvemeetmega oleks olnud võimalik rikkumine ära hoida, ei tähenda seda, et tegemist oleks olnud puudusega töökorralduses või järelevalves, kui taoline meede ei olnud õiguslikult proportsionaalne või faktiliselt täidetav ega seega ka objektiivselt eeldatav.⁵⁵ Proportsionaalsus võib muuhulgas väljenduda meetmete maksumuse ja õigusrikkumise tõenäosuse vahekorras.⁵⁶

Nõuetekohane järelevalve ei tähenda mõistagi seda, justkui oleks iga juriidiline isik kohustatud ette nägema eraldi sisekontrolli töökoha. Järelevalvemeetmete piisavuse hindamisel tuleb arvesse võtta ka juriidilise isiku suurust, tegutsemisvaldkonda, järgitavate nõuete hulka ja tõenäosust, et rikkumisi pannakse toime.⁵⁷ Näiteks eeldab krediitiasutuse pidamine oluliselt põhjalikumalt ja detailsemalt järelevalvet kui käsitööpoe pidamine. Järelevalvele seab piirid ka tööandja kohustus austada töötaja privaatsust ja kontrollida töökohustuste täitmist viisil, mis ei riku töötaja põhiõigusi (TLS⁵⁸ § 28 lg 2 p 11). Igasugune risk, et toime võidakse panna õigusrikkumisi, ei ületa tingimata lubatud riski piiri. Teatud ulatuses võib juhinduda ka usalduspõhimõttest⁵⁹, mille kohaselt võib eeldada, et korraldajalt instrueeritud töötajad ei pane toime õigusrikkumisi.⁶⁰ Eeldatav ei ole pidev valvelolek, et töötajad võivad sooritada kuritegusid. Sõltuvalt valdkonna eripärast on siiski mõeldav, et juriidiline isik peab võtma ka proaktiivseid meetmeid kuritegude ennetamiseks, seda eeskätt siis, kui juriidilise isiku tegevus kätkeb endas spetsiifilist kõrgendatud ohtu (nt lõhkeaine- ja relvatööstus vmt). Kindlasti on tegemist järelevalvekohustuse rikkumisega, kui juriidilisele isikule on teada, et tema huvides pannakse toime õigusrikkumisi, kuid ta ei võta meetmeid, et rikkumisi ära hoida, või suisa annab selleks omapoolse heakskiidu.⁶¹

⁴⁹ Majandustegevuse seadustiku üldosa seadus. – RT I, 25.03.2011, 1; 06.04.2021, 5.

⁵⁰ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I 2002, 35, 216; RT I, 20.06.2022, 33.

⁵¹ Äriseadustik. – RT I 1995, 26, 355; RT I, 23.12.2022, 33.

⁵² Mittetulundusühingute seadus. – RT I 1996, 42, 811; RT I, 23.12.2022, 15.

⁵³ Majandustegevuse seadustiku üldosa seaduse eelnõu seletuskiri, 803 SE, lk 58.

⁵⁴ RKKKo 13.12.2017, 4-17-1195, p 7.

⁵⁵ Vrd juriidilise isiku kohustus hoida hoone fassaad korras, vt RKKKo 15.04.2005, 3-1-1-22-05, p 9.

⁵⁶ B. Krenberger, C. Krumm. Ordnungswidrigkeitengesetz. Kommentar. 7. Aufl. 2022. C. H. Beck 2022, § 130 vnr 23 (B. Krenberger, C. Krumm).

⁵⁷ Sarnaseid kriteeriume on kasutatud Saksa kohtupraktikas, vt Karlsruher Kommentar zum Gesetz über Ordnungswidrigkeiten. 5., neu bearbeitete Aufl. W. Mitsch (Hrsg.). C. H. Beck 2018, § 130 vnr 43 (K. Rogall).

⁵⁸ Töölepingu seadus. – RT I 2009, 5, 35; RT I, 07.03.2023, 49.

⁵⁹ Riigikohtu praktikas on usalduspõhimõtet sisustatud ettevaatamatusdelikti kontekstis, vt nt RKKKo 09.06.2016, 3-1-1-52-16, p 11.2.

⁶⁰ Beck'sche Online-Kommentare. OWiG. 38. Edition. J. Graf (Hrsg.). Stand 01.04.2023. C. H. Beck: München 2023, § 130 vnr 55–56 (J. Graf).

⁶¹ Seletuskiri karistuseseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid) eelnõu teiseks lugemiseks, 94 SE II, lk 9.

Puudus juriidilise isiku töökorralduses või järelevalves tähendab hinnangut organisatsioonile. Seetõttu ei peaks puuduliku järelevalvena käsitama olukorda, kus juriidilises isikus on võetud kõik sellelt objektiivselt eeldatavad meetmed nõuetekohase järelevalvesüsteemi loomiseks, kuid vahetult järelevalvet teostava töötaja ühekordse eksimuse tõttu saab süüteo toimepanemine siiski võimalikuks.

Vajadus tuvastada puudus töökorralduses või järelevalves tasakaalustab ka „mistahes isiku“ laia mõistet. Juriidiliselt isikult ei saa eeldada, et ta oleks kohustatud ära hoidma mistahes organisatsiooniväliste isikute süütegusid, isegi kui need pannakse toime juriidilise isiku huvides.

K6. OÜ X toodab populaarset karastusjooki, millele tekib muljetavaldav toetajaskond. OÜ X juhtkonnale saab teatavaks, et nende toodetud karastusjooigi fännid kavatsevad OÜ-le X eelise andmiseks rikkuda konkureeriva karastusjooigi tootja OÜ Y tootmisliini, s.t toime panna KarS § 203 lõike 1 või § 218 lõike 1 järgi kvalifitseeritava süüteo.

Kirjeldatud juhul pannakse süütegu toime juriidilise isiku huvides ning selle eest on ette nähtud ka juriidilise isiku vastutus (KarS § 203 lg 2 või § 218 lg 2). OÜ X karastusjooigi toetajate näol on tegemist isikutega, kes paigutuvad väljapoole OÜ X struktuuri ning nad ei tegutse ka mingil moel OÜ X korralduste alusel. Seega ei tule kõne alla vastutuse omistamine KarS § 14 lõike 1 punkti 1 ega lõike 1 punkti 2 esimese alternatiivi alusel. Vastutust tuleb eitada ka KarS § 14 lõike 1 punkti 2 teise ja kolmanda alternatiivi alusel, sest juriidilise isiku töökorraldus ja järelevalve saab üldreeglina kohalduda vaid tema nimel tegutsevate või muul moel tema kontrollile alluvatele isikutele.

Olles tuvastanud puuduse töökorralduses või järelevalves, tuleb otsustada, kas põhitegu on sellele puudusele ka omistatav („... puuduliku töökorralduse või järelevalve tõttu“). Põhiteo toimepanemine sai võimalikuks puuduliku töökorralduse või järelevalve tõttu kindlasti siis, kui on võimalik tuvastada tegevusetusdeliktile omane nn hüpoteetiline põhjuslikkus. Hüpoteetilise põhjuslikkuse kohaselt on puudulik töökorraldus või järelevalve toimepandud rikkumisega põhjuslikult seotud, kui nõuetekohase töökorralduse või järelevalve juurdemõtlemisel langeks koosseisupärane tegu kindlusega külgneva tõenäosusega ära. Välistatud ei ole ka põhiteo ja organisatsioonilise puuduse seose jaatamine riski vähendamise teooria järgi, mille kohaselt piisab ka sellest, et nõutav tegevus oleks (oluliselt) vähendanud koosseisupärase asjaolu saabumise tõenäosust.⁶² Erandlikel juhtudel võib põhiteo ja organisatsiooniliste puuduste seose välistada objektiivne omistamine. Selle kriteeriumi juures on kasutatavad üldised objektiivse omistamise alused. Ennekõike võib objektiivne omistamine olla välistatud, kui puudulik töökorraldus või järelevalve oleks küll rikkumise ära hoidnud (põhjuslik seos), kuid toime pandud rikkumine ei seondu meetmete kaitse-eesmärgiga.⁶³

Ettevaatamatusdelikti korral (samuti tahtliku süüteo laiemal käsitluse korral) tuleb lisaks näidata, et koosseisupärase teo toimepanemine puuduliku töökorralduse või järelevalve tõttu on juriidilisele isikule ka objektiivselt ettenähtav.

Tahtlike deliktide korral tuleb subjektiivses küljes tuvastada süüteokoosseisus nõutav tahtlus ja vajadusel muud subjektiivsed tunnused. Tahtluse sisustamiseks on kaks võimalust. Kitsam käsitlus eeldaks subjektiivse külje tuvastamist juriidilise isiku käitumises, nii nagu seda kirjeldati eelmises artiklis ja eelnõu seletuskirjas toodud näidetes.⁶⁴ Kõige rangem käsitlus eeldaks seega tahtluse tuvastamist nii puuduliku töökorralduse või järelevalve kui ka toime pandava põhiteo suhtes. Laiem käsitlus aga võimaldaks alternatiivselt piirduda ka teo vahetu täideviija tahtlusega põhiteo suhtes.

Subjektiivne koosseis on kindlasti täidetud, kui juriidiline isik käitus süüteokoosseisu asjaolude suhtes tahtlikult ning seda sõltumata teo vahetu täideviija tahtlusest (kitsam käsitlus). See võib kõne alla tulla näiteks puuduliku järelevalve korral, kus rikkumisi toime panevate tavatöötajate tahtlus võib olla koosseisueksimuse tõttu välistatud, kuid nende poolt objektiivse koosseisu asjaolude täitmine on juriidilisele isikule teada ning viimane ei võta midagi ette, et rikkumisi ära hoida. Sellise olukorraga on tegemist järgmises kaasuses.

⁶² Hüpoteetilise kausaalsuse kohta tegevusetusdelikti korral vt nt RKKKo 29.12.2017, 1-15-6223, p 16. Varem oli hüpoteetilise põhjuslikkuse nõue ka Saksa õiguses, kuid seaduse hilisema redaktsiooni kohaselt piisab ka sellest, kui rikkumise toimepanemine oleks järelevalvemeetmete korral olnud oluliselt raskem. Vt selle kohta Karlsruher Kommentar zum Gesetz über Ordnungswidrigkeiten (viide 57), § 130 vnr 113–118 (K. Rogall).

⁶³ Vt nt Karistusõigus. Üldosa (viide 7), lk 487–488 (J. Sootak).

⁶⁴ J. Sootak, S.-K. Kärner, M. Kärner (viide 2), lk 708 ja Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid) eelnõu teiseks lugemiseks, 94 SE II, lk 9.

K7. OÜ X on sõlminud lepingu metsaraieks. OÜ X töötajad on juba mitu päeva objektil tööd teinud, kui OÜ X juhatusega võtab ühendust Keskkonnaamet, kes teatab, et ühe puu otsas on looduslikult esineva linnu pesa, mida ei tohi poegade üleskasvatamise ajal häirida. Kuna metsaraie leping toob OÜ-le X tulu, ei teavita juhatus sellest töötajaid ega takista neil raietöödega jätkamist. Raietööde käigus hävitavad OÜ X töötajad kogemata pesa, sest ei olnud selle olemasolust teadlikud.

Looduskaitseseaduse^{*65} (LKS) § 74³ lõike 1 kohaselt on looduslikult esinevate lindude pesade hävitamine väärtena karistatav üksnes siis, kui tegu pandi toime tahtlikult. LKS § 74³ lõige 2 sätestab ka juriidilise isiku vastutuse. Sõltumata asjaolust, et teo vahetu(d) täideviija(d) tegutses(id) koosseisueksimuses, saab nende tegevuse OÜ-le X puuduliku järelevalve tõttu omistada, sest järelevalve teostamata jätmisel teati, et raietööde käigus hävitatakse pesa. **Juriidilise isiku** tahtluse hindamisel tõusetub küsimus selle kohta, kas ja millise füüsilise isiku põhjal seda teha tuleb. Ilmselt taandub see praktikas enamjaolt KarS § 14 lõike 1 punktis 1 nimetatud organi või isiku tahtlusele. Kuivõrd tegemist on organisatsioonilise vastutusega, ei saa täielikult välistada ka tahtluse jaatamist olukorras, kus süüteo koosseisu asjaolude teadmist ja tahtmist ei ole võimalik üheselt konkretiseeritavale isikule taandada. Nii võib olla näiteks siis, kui asjaoludest nähtub, et juhatus või mõned selle liikmetest teadsid süüteo koosseisu asjaolusid, kuid ei ole võimalik täpselt tuvastada, millised juhatuse liikmed asjaolusid teadsid ja millised mitte. Sellistel juhtudel võimaldavad tahtlust jaatada erinevad objektiivsed asjaolud: näiteks on kogu krediitiasutuse tööprotsess sihipäraselt korraldatud selliselt, et see võimaldaks rahapesusüütegude toimepanemist.

Kuigi sellisele võimalusele ei viidatud eelnõu seletuskirjas, võib tahtlike deliktide korral siiski piisata ka üksnes teo vahetu täideviija tahtlusest (sõltumata juriidilise isiku tahtlusest), et see juriidilisele isikule KarS § 14 lõike 1 punkti 2 teise ja kolmanda alternatiivi alusel omistada (laiem käsitus). Selline vastutus on võimalik Saksa õiguses, kus OWiG § 130 on ehtne tegevusetusdelikt, mida on võimalik toime panna nii tahtlikult kui ka ettevaatamatusest. Põhitegu käsitatakse Saksa õiguses objektiivse karistatavuseeldusena.^{*66} Sellise tõlgenduse järgi saaks juriidiline isik vastutada tahtliku teo eest K2 näite korral ka siis, kui A ei pidanud võimalikuks ega möönnud, et B võib toime panna vägistamise. Sel juhul seisneb juriidilisele isikule tehtav etteheide objektiivse hooldsuskohustuse rikkumises, mille taustal oleks juriidiline isik pidanud ette nägema süüteo koosseisule vastava teo toimepanemise võimalikkust. Üldistatult tähendaks see, et juriidiline isik võib vastutada tahtlikult toime pandud süüteo eest ka siis, kui tahtlikult tegutses teo vahetu täideviija, kelle tegu sai võimalikuks juriidilise isiku hooldsuskohustuse rikkumise tõttu.

Süüteo koosseisu järel tuvastatakse õigusvastasus ja süü. Hinnang õigusvastasusele ja süüle ei sõltu sellest, kas teo vahetu täideviija ise käitus õigusvastaselt või süüliselt. Nii tahtliku kui ka ettevaatamatu teo korral hinnatakse õigusvastasuse ja süü tasandit ennekõike organisatsiooniliselt.

Vastutuse omistamine KarS § 14 lõike 1 punkti 2 teise ja kolmanda alternatiivi alusel on võimalik järgmises näites.

K8. AS X on krediitiasutus, kes pakub sõiduki liisimise võimalust. Kuna inimeste soov sõidukit liisida on suurenenud, on viimasel ajal tööle võetud väga palju uusi inimesi. Neist paljud ei ole kunagi varem seesugust tööd teinud. Finantsinspeksiooni kohapealsest kontrollist selgub, et mitmed krediititoimikud ei sisalda seal nõutavaid andmeid. Finantsinspeksioon algatab väärtetõrjumise krediidiasutuste seaduse^{*67} (KAS) § 134¹⁹ järgi (tarbija krediitivõimelisuse hindamise kohustuse rikkumine). Kohapealse kontrolli käigus selgub, et krediidiandja on sätestanud nõuetekohase siseeeskirja, kuid puuduvad meetmed, mis tagaksid, et krediitiasutuse töötajad ka tegelikult neid reegleid järgiksid. Uutele töötajatele saadetakse meili peale üle 500 lehekülje õppematerjali koos range hoiatusega, et tegemist on väga täpselt reguleeritud valdkonnaga, kus tuleb kõiki nõudeid järgida. Pärast õppematerjali saamist asuvad töötajad kohe tööle. Töötajad selgitavad ka ise, et nad ei tunne täpselt sise-eeskirja. Ühe kliendiga võivad tegeleda mitu töötajat, kes kõik koostavad dokumente eri viisil ning mõned dokumendid ei jõuagi krediititoimikusse.

⁶⁵ RT I 2010, 44, 261; RT I, 20.06.2022, 70.

⁶⁶ Sellekohast kriitikat süüühimõtte valguses Saksa õiguses, kus juriidilise isiku vastutus ei eelda tahtlust isegi siis, kui põhitegu seda eeldab, vt Beck'sche Online-Kommentare. OWiG (viide 60), § 130 vnr 20 (J. Graf). Põhiteo käsitamise kohta objektiivse karistatavuseeldusena vt samas, vnr 79 jj.

⁶⁷ RT I 1999, 23, 349; RT I, 17.03.2023, 2.

1. novembril 2023 jõustuva redaktsiooni järgi on KAS § 134¹⁹ lõike 1 kohaselt väärtetu „krediidiandjate ja -vahendajate seaduse §-s 48 või 49 sätestatud tarbija krediitvõimelisuse hindamisega seotud krediidiasutuse kohustuse rikkumine“. KAS § 134¹⁹ lõige 2 näeb ette juriidilise isiku vastutuse. Tegu on karistatav ka ettevaatmatusest. Krediidiandjate ja -vahendajate seaduse⁶⁸ (KAVS) § 48 sätestab krediiditoimiku pidamise nõuded. Konkreetset füüsilist isikut, kes nõudeid rikkus, ei ole võimalik tuvastada. Asjaolu, et nõuete rikkumine võis toimuda tegevusetuse vormis ning KAVS § 48 sätestab üksnes krediidiasutuse (kes on KAS § 3 lg 1 järgi juriidiline isik) kohustused, ei oma tähtsust, sest KarS § 14 lõike 3 kohaselt ei välista see juriidilise isiku vastutusele võtmist. Tuvastatav on, et täitmata on jäetud erinevad KAVS §-s 48 sätestatud nõuded, mille täitmise kohustus oli juriidilisel isikul. Kuna tegemist on juriidilise isiku õigusliku kohustuse rikkumisega ning selle kohustuse rikkumine vastab süüteo koosseisule, ei ole tarvis eraldi hinnata, kas tegu pandi toime juriidilise isiku huvides. Aluse omistada tegu juriidilisele isikule annab puudulik töökorraldus. KAVS § 40 sätestab nõuded töötajate ja juhtide teadmistele, oskustele ja kogemustele. KAVS § 40 lõike 5 alusel antud rakendusakti⁶⁹ § 2 lõige 3 sätestab krediidiandja kohustuse kirjeldada nõudeid töötajale oma sise-eeskirjas ning tagada, et töötajad neid nõudeid tunnevad ja täidavad. Lõike 4 kohaselt arvestatakse töötajate teadmiste, oskuste ja kogemuste taseme määramisel ja hindamisel vähemalt ametikohaga seotud ülesannete täitmiseks vajalikku kvalifikatsiooni, mida tõendab erialase hariduse omandamine, asjakohase koolituse või pädevustesti läbimine ning vajadusel varasem töökogemus krediidid andmise, vahendamise või nõustamise valdkonnas. Krediidiandja pidanuks seega veenduma, et töötajad sisuliselt valdkonna nõudeid teavad. Selleks tulnuks anda piisav aeg reeglitega tutvumiseks, viia läbi koolitusi või veenduda töötajate varasemas piisavas kvalifikatsioonis. Kaasuses toodud näites on neid nõudeid rikutud ning nõuete täitmine on jäetud juhuse hooleks. Eespool viidatud nõuete täitmata jätmine moodustab hoolsuskohustuse rikkumise. Nende nõuete täitmine oli krediidiasutusel objektiivselt võimalik ja eeldatav ning samuti oli objektiivselt ettenähtav, et nende nõuete täitmata jätmise tõttu ei pruugi töötajad teada, milliseid dokumente krediiditoimikusse lisada. Koosseisupärane tegu on ka hoolsuskohustuse rikkumisest tingitud, sest nõuetekohase töökorralduse korral oleks töötajad teadnud, milliste nõuete täitmist neilt eeldatakse, ning krediiditoimikut oleks peetud nõuetekohaselt. Subjektiivselt küljest on krediidiasutus käitunud vähemalt hooletult (kergemeelsuse sedastamine sõltuks konkreetsetest asjaoludest). Õigusvastasust ja süüd välistavad asjaolusid ei nähtu ning AS X vastutab KAS § 134¹⁹ lõike 2 järgi.

Kuigi puudulik töökorraldus või järelevalve seisneb üldreeglina tegevusetuses, ei ole välistatud, et mõnel juhul võib puudulik töökorraldus seisneda ka aktiivses tegevuses (nt valede juhendmaterjalide koostamine vmt). Sel juhul võivad KarS § 14 lõike 1 punkti 2 esimeses alternatiivis ning teises ja kolmandas alternatiivis sätestatud vastutuse alused osaliselt kokku langeda. Kui vastutus on võimalik tuvastada KarS § 14 lõike 1 punktis 1 nimetatud organi või isiku korralduse alusel, ei ole tarvis tõendada puudulikku töökorraldust. Kui see võimalik pole (või ei ole konkreetset korraldust võimalik samastada juriidilise isiku töökorraldusega), on võimalik vastutus omistada KarS § 14 lõike 1 punkti 2 teise ja kolmanda alternatiivi alusel tegevusdelikti skeemi järgi.

2.5. Juriidilise isiku vastutus üksnes temale suunatud tegutsemiskohustuse rikkumise korral

KarS § 14 lõike 2 uus redaktsioon sätestab, et kui juriidiline isik on õiguslikult kohustatud tegutsema, vastutab ta KarS § 14 lõikes 1 sätestatud alustel tegevusetuse eest, sõltumata sellest, kas juriidilise isiku kõrval on õiguslikult kohustatud tegutsema ka lõikes 1 nimetatud organ või isik.

Tegemist on üksnes juriidilise isiku vastutust mõjutava sättega, mis ei laienda ühegi füüsilise isiku garantiseisundit KarS § 13 lõike 1 mõttes. KarS § 14 lõige 2 kohaldub olukorras, kus süüteo koosseis seisneb juriidilisel isikul lasuva kohustuse rikkumises, kuid samasisulist kohustust ei ole asetatud ühelegi füüsilisele isikule. Viide KarS § 14 lõikes 1 sätestatud alustele tähendab, et vastutus tuleb muus osas sisustada läbi KarS § 14 lõike 1 punktis 1 või 2 sätestatud aluste. Nii näiteks on võimalik tuletada juriidilise isiku vastutus derivatiivselt KarS § 14 lõike 1 punktis 1 nimetatud isiku tegevusetusest, kes vastutas kohustuse täitmise eest üksnes sisesuhte või üldise ettevõtja hoolsuskohustuse alusel (KarS § 14 lg 1 p 1). Kui

⁶⁸ RT I, 19.03.2015, 4; 17.03.2023, 13.

⁶⁹ Nõuded krediidiandja või -vahendaja juhtide ja töötajate erialastele teadmistele, oskustele ning kogemustele. – RT I, 22.11.2016, 23.

kohustuse täitmine oli nõuetekohaselt delegeeritud isikule, kes ei ole KarS § 14 lõike 1 punktis 1 nimetatud või keda ei ole võimalik tuvastada, võib juriidilise isiku vastutus kaasneda KarS § 14 lõike 1 punkti 2 teise alternatiivi alusel, kui on võimalik näidata, et kohustus on jäänud täitmata puuduliku töökorralduse või järelevalve tõttu.

K9. MTÜ X toodab patareisid ning peab jäätmeseaduse^{*70} (Jääts) § 26 lõike 1¹ kohaselt täitma probleemtootest tekkivate jäätmete käitlemise nõudeid (tagasi võtma sama liiki patarei ja aku sellest sõltumata, millal patarei või aku on turule lastud, millist kaubamärki patarei või aku kannab ning kas kasutaja kavatses osta uue patarei või aku). Selle nõude rikkumine on Jääts § 124 kohaselt väärteona karistatav. Keskkonnainspeksioon tuvastab, et MTÜ X jäätmete kogumist korraldanud ei ole. MTÜ tegevust juhib juhatuse liige A, kes ei ole seda kohustust ka kellelegi delegeerinud.

Kehtiva redaktsiooni järgi on juriidilise isiku vastutus välistatud, sest ühelgi füüsilisel isikul tegutsemiskohustust ei olnud.^{*71} Seaduse uue redaktsiooni kohaselt ei ole endiselt ühelgi füüsilisel isikul tegutsemiskohustust KarS § 13 lõike 1 mõttes, kuid juriidilise isiku vastutus on 1. novembril 2023 jõustuva KarS § 14 lõike 2 kohaselt siiski võimalik. MTÜS § 32 lõike 1 kohaselt peab juhatuse liige oma kohustusi täitma juhatuse liikmelt tavaliselt oodatava hoolsusega. See tähendab muuhulgas, et ta peab tagama, et juriidilisel isikul lasuvad õiguslikud kohustused saavad täidetud. Kuna A jäätmete kogumist korraldanud ei ole, on võimalik tema tegevusetus omistada juriidilisele isikule.

2.6. Üksnes juriidilise isiku vastutust sätestavad süüteo koosseisud

KarS § 14 lõike 3 uus redaktsioon sätestab, et juriidilise isiku vastutusele võtmine ei välista süüteo toimepannud füüsilise isiku vastutusele võtmist, kui seaduses on ette nähtud ka füüsilise isiku vastutus. Lisandus „kui seaduses on ette nähtud ka füüsilise isiku vastutus“ kinnitab võimalust sätestada ka üksnes juriidilise isiku vastutust ette nägevaid süüteo koosseise. Kehtivas õiguses ei olnud see küsimus selge.^{*72}

Vastutuse omistamise alustes see muudatusi kaasa ei too. Ka üksnes juriidilise isiku vastutust ette nägeva süüteo koosseisu korral tuleb vastutuse omistamisel lähtuda KarS § 14 lõikest 1. Sealjuures ei mõjuta vastutuse omistamist asjaolu, et samasisulist süüteo koosseisu ei ole ette nähtud füüsilisele isikule. Juhul kui vastutus tuletatakse derivatiivselt KarS § 14 lõike 1 punkti 1 alusel, samastatakse juriidilise isiku tegevus füüsilise isiku käitumisega.

Lähenedamine organisatsioonilisele vastutusele peaks tähendama ka seda, et uued alused võimaldavad juriidilisele isikule vastutuse omistamist ka siis, kui füüsilise isiku süüteo koosseis on normitehniliselt ebaõnnestunud ja seal on subjektina kirjeldatud juriidilist isikut^{*73}, sest juriidilise isiku vastutust on võimalik sisustada sellest sõltumata, kas füüsilise isiku tegu on koosseisupärane.

2.7. KarS § 37¹ laiendamine

Kehtiva KarS § 37¹ järgi on juriidilise isiku süü välistatud üksnes siis, kui tema pädeva esindaja tegu on juriidilisele isikule vältimatu. Kehtiv seadus lähtub seega eeldusest, et juriidilise isiku organi, organi liikme ja juhtivtöötaja tegu saab alati samastada juriidilise isiku teoga. Alates 1. novembrist 2023 on KarS § 37¹ järgi juriidilise isiku süü välistatud, kui mistahes KarS § 14 lõikes 1 loetletud organi või isiku tegu on talle vältimatu.

Muudatus on seotud juriidilise isiku vastutuse aluste laiendamisega. Puuduliku töökorralduse või järelevalve korral jääb objektiivse koosseisu ning süü täpne suhestumine kohtupraktika kujundada. Enamikul juhtudel, kus teo vahetult toime pannud isiku tegu oli juriidilisele isikule vältimatu, ei saa talle ka tõenäoliselt ette heita puudusi töökorralduses või järelevalves. Seega oleks välistatud juba objektiivne koosseis.

⁷⁰ RT I 2004, 9, 52; RT I, 17.03.2023, 36.

⁷¹ Kaasus põhineb RKKKo 17.11.2017, 4-16-5811 asjaoludel.

⁷² Pikemalt vt J. Sootak, S.-K. Kärner, M. Kärner (viide 2), lk 705–706.

⁷³ Vt nt RKKKo 05.03.2018, 4-17-3766, p 16–17; RKKKo 04.05.2020, 4-19-4632, p 11–12; RKKKo 29.05.2020, 1 18-9594, p 7 ja 9. Vt nt RKKKo 05.03.2018, 4-17-3766, p 17 ja J. Sootak, S.-K. Kärner, M. Kärner (viide 2), lk 705–706.

Muudatus omab ilmselt ennekõike tähtsust derivatiivse vastutuse kontekstis. Praeguse seaduse sõnastuses ei ole süü tasandil ühtegi välistust, kui teo paneb toime organ, selle liige või juhtivtöötaja. See tähendab, et teatud juhtudel võib võrdlemisi vähese iseseisva otsustusõigusega isiku tegu kaasa tuua ka juriidilise isiku vastutuse. Seletuskirjas toodi näiteid olukordade kohta, kus teo on toime pannud eraldiseisva esindusõigusega kollegiaalse juhatuse liige, üks aktsionär (kui üldkoosoleku liige) või altkäemaksu saanud juhtivtöötaja, kelle eesmärk on juriidilist isikut saboteerida (arvestades eriti, et süütegu on juriidilisele isikule omistatav mitte ainult siis, kui see edendas tema huve, vaid ka siis, kui see pandi toime tema õiguslikke kohustusi rikkudes).⁷⁴

Ilmselt on juhtorgani ning selle liikmete teo vältimatus juriidilisele isikule äärmiselt erandlik, sest üldreeglina võib juhtorgani ja selle liikme tegevust samastada juriidilise isikuga. Mida vähesem on teo toimepannud isiku mõju juriidilise isiku tegevuse suunamisel, seda suurem tõenäosus on, et tema tegu võib teatud juhtudel osutada juriidilise isiku jaoks vältimatuks. Nii on ka uue redaktsiooni järel ennekõike tõenäoline, et KarS § 14 lõike 1 punktis 1 loetletutest võib vältimatuks osutada pädeva esindaja tegu. Samas on mõeldav, et ka väljaspool oma juhtimispädevust teo toime pannud juhtivtöötaja tegu võiks teatud juhtudel juriidilise isiku jaoks vältimatu olla. Samuti võib vältimatuks osutada mõni põhikirja alusel moodustatud organi (nt revisjonikomisjoni) liikme tegu.

3. Teised juriidilise isiku vastutusega seonduvad muudatused

3.1. Sissejuhatus

Lisaks muudatustele KarS §-des 14 ja 37¹ jõustuvad 1. novembril 2023 veel mõned muudatused, mille eesmärgiks oli tõhustada juriidiliste isikute süüteo vastutuse õiguslikku regulatsiooni. Kokkuvõtvalt on muudatused järgmised.

- a. Seaduses sätestatud juhul võib väärteo puhul ette näha kuni viieaastase aegumistähtaaja. Varasem redaktsioon lubas väärtegu kaheaastast aegumistähtaega pikendada kuni kolme aastani (KarS § 81 lg 3 ja 8).
- b. Tõsteti juriidilise isiku rahalise karistuse ülemmäära ning kaotati käibepõhise rahalise karistuse summaline ülemmäär (KarS § 44 lg 8 ja 9 – p 3.2); eriosas võib sätestada juriidilise (ja ka füüsilise) isiku rahatrahvi ülemmäära ületavaid rahatrahvimäärasid ning rahatrahvi arvutamise aluseid (KarS § 47 lg 4 – p 3.2).
- c. Juriidilise isiku süüteo vastutuse vältimist jagunemise, ühinemise, likvideerimise või vara välja viimise teel saab välistada tõkendi kohaldamisega (KrMS⁷⁵ § 141⁴ lg 1, § 142 lg 1; VTMS § 36 – p 3.3); täitemenetlus rahatrahvi ja rahalise karistuse nõudes jätkub ka juriidilise isiku õigusjärglase vastu (TMS⁷⁶ § 203 ja 208 – p 3.3).

3.2. Rahalise karistuse ja rahatrahvi ülemmäärad

Euroopa Liidu õigusest tulenevate kohustuste ülevõtmiseks tuli suurendada väärtegu eest ette nähtud rahatrahvi ülemmäärasid, samuti muuta rahatrahvi arvutamise aluseid. Nimelt näevad erinevad liidu õigusaktid ette kohustuse sätestada rahatrahve, mille ülemmäär on kõrgem kui kehtivas KarS § 47 lõikes 2 sätestatud 400 000 eurot. Lisaks nähakse mitmes õigusaktis ette nn relatiivsed ülemmäärad, mis sõltuvad näiteks juriidilise isiku käibest (sealjuures võivad käibe arvutamise reeglid õigusaktides erineda) või rikkumisega teenitud kasust. Seaduseelnõu esimesele lugemisele saadetud variandis kavandati liidu õiguse kõrgeimad karistumäärad sätestada uute, kõrgendatud ülemmääraga rahatrahvidena:⁷⁷

⁷⁴ Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid) eelnõu teiseks lugemiseks, 94 SE II, lk 12–13.

⁷⁵ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166; RT I, 11.03.2023, 25.

⁷⁶ Täitemenetluse seadustik. – RT I 2005, 27, 198; RT I, 11.03.2023, 13.

⁷⁷ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid), 94 SE I.

„§ 47¹. Kõrgendatud ülemmääraga rahatrahv

- (1) Põhjendatud juhul, eelkõige kui see on vajalik Eestile siduva rahvusvahelise kohustuse täitmiseks, võib käesoleva seadustiku eriosas või muus seaduses väärteo eest ette näha kõrgendatud ülemmääraga rahatrahvi.
- (2) Füüsilisele isikule võib käesoleva paragrahvi lõikes 1 sätestatud juhul kohus või kohtuväline menetleja väärteo eest kohaldada rahatrahvi kuni:
 - 1) 20 000 000 eurot või
 - 2) kolmekordses väärteo tulemusel teenitud kasule või ära hoitud kahjule vastavas summas.
- (3) Juriidilisele isikule võib käesoleva paragrahvi lõikes 1 sätestatud juhul kohus või kohtuväline menetleja väärteo eest kohaldada rahatrahvi kuni:
 - 1) 20 000 000 eurot;
 - 2) kolmekordses väärteo tulemusel teenitud kasule või ära hoitud kahjule vastavas summas, või
 - 3) 15 protsenti juriidilise isiku või seaduses sätestatud juhul tema konsolideerimisgrupi konsolideeritud käibest.
- (4) Kui käesoleva seadustiku eriosas või muus seaduses ei sätestata teisiti, on käesoleva paragrahvi lõike 3 punktis 3 sätestatud käibeks juriidilise isiku või seaduses sätestatud juhul tema konsolideerimisgrupi konsolideeritud käive väärteomenetluse alustamise aastale vahetult eelneval majandusaastal või kui isik on tegutsenud alla aasta, siis väärteomenetluse alustamise aastal.“

See tähendaks, et olukorras, kus mõni uus liidu õigusakt näeks ette kõrgema või mõnel muul alusel arvutatava rahatrahvi ülemmäära, tuleks taas karistusseadustiku üldosa muuta. Näiteks on praeguseks Euroopa Komisjon esitanud tehisintellekti määruse eelnõu, millega kavandatakse rahatrahve ülemmääras 30 000 000 eurot.^{*78}

Enne eelnõu teist lugemist esitas Justiitsministeerium muudatusettepaneku, millega loobuti detailselt regulatsioonist. 1. novembril 2023 jõustuva redaktsiooni kohaselt näeb KarS § 47 lõige 4 ette võimaluse näha eriosas ette rahatrahvi kohaldamine KarS § 47 lõigetes 1 ja 2 sätestatud erineval alusel ja määras, võttes arvesse reguleeritava valdkonna eripära. Seletuskirja kohaselt tähendab viide valdkonna eripärale seda, et kõrgemaid rahatrahve tuleks sätestada üksnes põhjendatud juhul, võttes arvesse näiteks Euroopa Liidu õiguse nõudeid.^{*79} Tegemist on seadusandja juhendlikku laadi enesepiiranguga, millel tegelik regulatiivne mõju puudub.^{*80}

Üheks näiteks on sama eelnõuga KarS §-s 398¹ sätestatud rahatrahvid turumanipulatsiooni eest.

„§ 398¹. Turumanipulatsioon

- (1) Turumanipulatsiooni eest – karistatakse rahatrahviga kuni 5 000 000 eurot või kuni kolmekordses väärteo tulemusel teenitud kasule või ära hoitud kahjule vastavas summas.
 - (2) [...]
 - (3) Käesoleva paragrahvi lõikes 1 sätestatud teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, – karistatakse rahatrahviga kuni 15 000 000 eurot või kuni kolmekordses väärteo tulemusel teenitud kasule või ära hoitud kahjule vastavas summas või kuni 15 protsenti juriidilise isiku või tema konsolideerimisgrupi konsolideeritud käibest.
- [...]“

Arvukalt kõrgendatud ülemmääraga rahatrahve nähakse ette samaaegselt vastu võetud eelnõus 111 SE. Mõnel juhul on ühe väärteo eest ette nähtud vähemalt kahel eri alusel arvutatavad rahatrahvi ülemmäärad. Eespool viidatud KarS § 398¹ sätestab juriidilisele isikule suisa kolm erinevat rahatrahvi ülemmäära: üks fikseeritud ülemmäär (15 000 000 eurot) ning kaks relatiivset ülemmäära (kolmekordne teenitud kasu või ärahoitud kahju korrutis ja kuni 15% käibest). See tõstatab küsimuse, millisest ülemmäärast lähtuma peaks. Mõned üksikud Euroopa Liidu õigusaktid sätestavad, et lähtuda tuleb sellest ülemmäärast, mis on

⁷⁸ Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus, millega nähakse ette tehisintellekti käsitlevad ühtlustatud õigusnormid (tehisintellekti käsitlev õigusakt) ja muudetakse teatavaid liidu õigusakte. COM/2021/206 final, art 71.

⁷⁹ Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid) eelnõu teiseks lugemiseks, 94 SE II, lk 13.

⁸⁰ Eelnõu esimese lugemise seletuskirjas sellist mõju eitati, vt Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid) eelnõu seletuskiri, 94 SE I, lk 19.

kõrgem.^{*81} Isikuandmete kaitse üldmääruse^{*82} eeskujul on kõrgemast ülemmäärast lähtumise nõue sätestatud ka isikuandmete kaitse seaduses.^{*83} On arvukalt liidu õigusakte, mis sellist kriteeriumi ei sätesta. Näiteks ei reguleeri seda küsimust turukuritarvituse määrus^{*84}, millest tulenevalt muudeti eespool viidatud turumanipulatsiooni väärteokoosseisu. 2022. aasta lõpus tegi Euroopa Komisjon ettepaneku sisetabe avalikustamise korra rikkumistega seonduvate trahvimäärade muutmiseks turukuritarvituse määrukses, et tagada nende proportsionaalsus, sest liialt suur karistusahvardus mõjub turgu pärssivalt. Ettepaneku kohaselt tuleks nende rikkumiste korral üldjuhul lähtuda käibepõhisest ülemmäärast ja üksnes erandlikel juhtudel võib seda suurendada fikseeritud ülemmäärani.^{*85} Muude rikkumiste kohta sellist täpsustust ei kavandata ning see kinnitab arusaama, et vähemasti komisjoni arvates tuleks muul juhul lähtuda sellest ülemmäärast, mis on kõrgem. Kokkuvõtvalt on selles küsimuses ka liidu õigusaktide tasandil segadus. Seal, kus seadus menetleja diskretsiooni ei piira, oleks mõistlik lähtuda juriidilise isiku käibest. Kui esinevad erandlikud asjaolud, mille tõttu käibest sõltuv ülemmäär ei võtaks arvesse juriidilise isiku tegelikku varalist seisu või muid olulisi asjaolusid, võiks lähtuda kõrgemast fikseeritud ülemmäärast. Välistatud ei ole ka Euroopa Kohtult eelotsuse küsimine.

Selleks et tagada, et kuriteo eest kohaldatav rahaline karistus oleks (vähemasti üldjuhul) kõrgem kui väärteote eest kohaldatav rahatrahv, on alates 1. novembrist 2023 ka juriidilise isiku rahalise karistuse ülemmäär senise 16 miljoni euro asemel 40 miljonit eurot. Lisaks kaotati KarS § 44 lõikest 9 ebaloogiline piirang, mille kohaselt ei tohi käibe põhjal arvutatav rahaline karistus ületada fikseeritud rahalise karistuse ülemmäära. Käibepõhise ülemmäära mõtte peakski seisnema selles, et see võimaldab arvestada erineva suurusega juriidiliste isikute karistustundlikkust ja kohaldada ka fikseeritud ülemmäärast kõrgemat rahalist karistust, kui see on juriidilise isiku käivet arvestades asjakohane. *De lege ferenda* võiks kaaluda KarS § 44 lõikes 9 sätestatud spetsiaalsuspõhimõttest loobumist ning sätestada kõikide kuritegude eest võimalus kohaldada käibest sõltuvat rahalist karistust.

3.3. Rahatrahvi ja rahalise karistuse tagamine

Juba 2014. aastal juhtis Riigikohus seadusandja tähelepanu asjaolule, et seadus võimaldab juriidilise isiku jagunemise, ühinemise või likvideerimise abil vältida tema karistamist või muuta see ebatõhusaks. Karistusõiguslik vastutus õigusjärglasele üle ei lähe. Samuti on võimalik, et juriidilise isiku õigusvõime küll säilib, kuid ta kannab karistushirmu tõttu kogu oma vara üle mõnele teisele juriidilisele isikule. Riigikohus pakkus *de lege ferenda* välja kaks võimalust: materiaalõiguslik vastutuse ülekandmine või menetlusõiguslik tõkend.^{*86} Kriminaalmenetluses oli varem võimalik keelata juriidilise isiku jagunemine, ühinemine või likvideerimine, samuti vara väljakandmine (nt teatud tehingute tegemise keelu näol) KrMS § 141⁴ lõike 1 ning TsMS^{*87} § 378 lõike 1 punkti 3 koosmõjus. Kuni 1. maini 2023 sai seda teha üksnes konfiskeerimise või tsiviilhagi tagamiseks, kuid mitte rahalise karistuse tagamiseks. 1. mail 2023 jõustunud muudatuste^{*88} järel on KrMS § 141⁴ lõikes 1 ja §-s 142 sätestatud meetmeid võimalik kohaldada ka rahalise karistuse tagamiseks.^{*89}

⁸¹ Vt nt Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2016/1011, 8. juuni 2016, mis käsitleb indekseid, mida kasutatakse võrdlusalusena finantsinstrumentide ja -lepingute puhul või investeerimisfondide tootluse mõõtmiseks, ning millega muudetakse direktiivi 2008/48/EÜ ja 2014/17/EL ning määrust (EL) nr 596/2014, art 42.

⁸² Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2016/679, 27. aprill 2016, füüsiliste isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus), art 83.

⁸³ RT I, 04.01.2019, 11.

⁸⁴ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) nr 596/2014, 16. aprill 2014, mis käsitleb turukuritarvitusi (turukuritarvituse määrus) ning millega tunnistatakse kehtetuks Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2003/6/EÜ ja komisjoni direktiivid 2003/124/EÜ, 2003/125/EÜ ja 2004/72/EÜ, art 30.

⁸⁵ Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus, millega muudetakse määrusi (EL) 2017/1129, (EL) nr 596/2014 ja (EL) nr 600/2014, et muuta liidu avalikud kapitaliturud äriühingute jaoks atraktiivsemaks ning hõlbustada väikeste ja keskmise suurusega ettevõtjate juurdepääsu kapitalile. COM(2022) 762 final, põhjenduspunkt 71 ja art 1 lg 46.

⁸⁶ Pikemalt vt RKKKo 20.01.2014, 3-1-1-133-13, p 9-13 ja J. Sootak, S.-K. Kärner, M. Kärner (viide 2), lk 689–690.

⁸⁷ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I 2005, 26, 197; RT I, 11.03.2023, 33.

⁸⁸ RT I, 11.03.2023, 2.

⁸⁹ Selgitusi vt Muudatusettepanekute loetelu kriminaalmenetluse seadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (kriminaalmenetluse seadustiku revisjon) eelnõu teiseks lugemiseks, 367 SE II, lk 13.

Väärteomenetluses oli olukord veelgi kehvem, sest VTMS § 36 ei luba väärteomenetluses ühelgi alusel vara arestida. Võttes arvesse senisest oluliselt suuremaid rahatrahvi määrasid, samuti võimalust teenida teatud valdkondades väärtegude toimepanemisega tulu (eeskätt nt finantssektor), saab alates 1. novembrist 2023 ka väärteomenetluses arestida juriidilisest isikust menetlusaluse isiku vara või kohaldada selle suhtes KrMS §-s 141⁴ sätestatud abinõusid rahatrahvi ja konfiskeerimise tagamiseks. Seeläbi on ka väärteomenetluses võimalik VTMS § 36, KrMS § 141⁴ lõike 1 ja TsMS § 378 lõike 1 punkti 3 koosmõjus keelata näiteks juriidilise isiku jagunemine, ühinemine ja likvideerimine.

Lisaks jõustuvad 1. novembril 2023 TMS §-de 203 ja 208 muudatused.^{*90} Kehtiva redaktsiooni kohaselt lõpetatakse juriidilise isiku rahatrahvi või rahalise karistuse sissenõude suhtes täitemenetlus, kui juriidiline isik lõpeb, ning sissenõuet ei pöörata tema õigusjärglasele. Sama põhimõte kehtib ka füüsilise isiku surma korral. Seaduse uues redaktsioonis võimaldatakse juriidilise isiku lõppemise korral pöörata sissenõue ka tema õigusjärglasele. Seletuskirjas selgitati muudatust järgmiselt:

„Füüsilise isiku puhul on selline lähenemine [täitemenetluse lõpetamine. – M. K.] põhjendatud (vt ka PärS § 130 lg 1, mille kohaselt ei lähe pärijale üle õigused ja kohustused, mis oma olemuselt on lahutamatu seotud pärandaja isikuga). Karistuse eesmärk on mõjutada konkreetset isikut, mitte tema pärijaid. Juriidilise isiku puhul need põhimõtted samal moel ülekantavad ei ole. Juriidilisel isikul on võrdlemisi kerge kanda oma tegevus üle uuele juriidilisele isikule ning vabaneda seeläbi rahalise karistuse või rahatrahvi maksmise kohustusest jätkates siiski oma senist tegevust endisel viisil. Juriidilisele isikule tehtav etteheide on etteheide organisatsioonile. Nii nagu organisatsiooni-kultuur saab õigusjärglases säilida, ei pea ka rahalises karistuses või rahatrahvis seisnev etteheide piirduma üksnes ühe registrikoodiga juriidilise isikuga.“^{*91}

4. Kokkuvõte

1. novembril 2023 jõustuvad muudatused avardavad seniseid juriidilise isiku süüteoavastutuse aluseid ning toovad derivatiivse vastutusmudeli kõrvale organisatsioonilise vastutuse elemente. Selle kõrvale suurenevad oluliselt rahatrahvi ja rahalise karistuse ülemmäärad. Siiski ei ole seaduse eesmärgiks luua mittesüüsilisel vastutusel põhinevat juriidilise isiku vastutust. Karistusõiguslik vastutus põhineb jätkuvalt süüetteheteil, mitte objektiivsel paratamatusel. Organisatsioonilise vastutuse korral võib selle etteheite nihutada vahetult toime pandud teost ettepoole – puudustele töökorralduses või järelevalves.

Loodetavasti on siin artiklis toodud mõtted abiks seaduse rakendajale. Kuidas kohtupraktikas uusi vastutuse aluseid sisustatakse, selgub ilmselt mõne aasta pärast. Samuti näitab tulevik, kuidas mõjutab Euroopa Liidu (haldus)karistusõigus juriidilise isiku süüteoavastutuse aluseid. Näiteks on käesoleval hetkel Euroopa Kohtu menetluses kaks eelotsuse taotlust, mille üheks küsimuseks on juriidilisele isikule vastutuse omistamine isikuandmete kaitse üldmääruse^{*92} rikkumiste eest. Mõlemas asjas on kohtujuristid oma arvamuse esitanud^{*93} ning kohtu tulevased otsustused võivad oluliselt mõjutada nii derivatiivse vastutuse süsteemiga riike kui ka tahtluse ja ettevaatamatuse mõisteid.

Autorist: Markus Kärner on Tartu Ülikooli õigusteaduskonna doktorant ja karistusõiguse osakonna õppeülesande täitja ning Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika asekancler.

⁹⁰ RT I, 11.03.2023, 1.

⁹¹ Seletuskiri karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (Euroopa Liidu õigusest tulenevad rahatrahvid) eelnõu teiseks lugemiseks, 94 SE II, lk 14–15.

⁹² Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2016/679, 27. aprill 2016, füüsiliste isikute kaitse kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise ning direktiivi 95/46/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta (isikuandmete kaitse üldmäärus). – ELT L 119, 04.05.2016, lk 1–88.

⁹³ Kohtujurist Sánchez-Bordona 27.04.2023 ettepanek kohtuasjas C-807/21, *Deutsche Wohnen* ja kohtujurist Emiliou 04.05.2023 ettepanek kohtuasjas C-683/21, *Nacionalinis visuomenės sveikatos centras*.